

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԼԻԼԻԹ ՊԻՊՈՅԱՆ

**ՀԻՆ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԵՎ
ՀԻՆ ՀՌՈՍԻ ԱՐՎԵՍՏ**

ԴԱՍԸՆԹԱՅԻ ԾՐԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2016

ՀՏԴ 7.032

ԳՄԴ 85

Պ 636

*Հրատարակության է երաշխավորել
ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի
գիտական խորհուրդը*

Լիլիթ Պիպոյան

Պ 636 **Հին Հունաստանի և Հին Հռոմի արվեստ:** Դասընթացի ծրագիր/
Լ. Պիպոյան: -Եր., ԵՊՀ հրատ., 2016, 48 էջ:

ՀՏԴ 7.032

ԳՄԴ 85

ISBN 978-5-8084-2100-4

© ԵՊՀ հրատ., 2016

© Լ. Պիպոյան, 2016

I. ՆԵՐԱՇՈՒԹՅՈՒՆ

ա. Անդրիկության սահմանումը

Հին Հունաստանի արվեստի պարբերացումը. առաջին փուլ՝ նախահունական ժամանակաշրջան իր ենթափուլերով, երկրորդ փուլ՝ բուն հունական ժամանակաշրջան իր ենթափուլերով, և երրորդ փուլ՝ հելլենիստական ժամանակաշրջան: Հելլենիզմ եզրույթի պայմանականությունը: Հին Հռոմի արվեստի պարբերացումը. նախահռոմեական ժամանակաշրջան՝ էտրուսկների արվեստն իր փուլերով, Հռոմի հանրապետական և կայսերական ժամանակաշրջաններ՝ ենթափուլերով:

բ. Պալմա-մշակութային ակնարկ

Հնագույն մշակույթների տեսակներն ու դրանց տարբերությունները: Հին Արևելքի բռնապետություններում արվեստի դերն ու նշանակությունը հասարակական կյանքում, նրա բնույթը, կանոնակարգվածությունը: Հին Հունաստանի և Հին Հռոմի ստրկատիրության տարբերությունը Հին Արևելքի երկրների ստրկատիրությունից: Հին Հունաստանի հասարակական-քաղաքական կառուցվածքի առանձնահատկությունները: Քաղաք-պետությունների համակարգը: Հին Հունաստանի ժողովրդավարության բնույթը, դրա սահմանափակումները: Ազատ քաղաքացիների իրավունքներն ու պարտականությունները: Դեմոսի և արիստոկրատիայի միջև եղած հակասությունները: Հին Հունաստանի կրոնի անտրոպոմորֆ բնույթը: Հունական դիցաբանության նշանակությունը արվեստում: Կրոնի գործառույթը որպես հասարակական հարաբերությունները կարգավորող և նրա կարիքներին ենթակա ինստիտուտի, այլ ոչ թե գերակա, որպիսին էր կրոնը Արևելքի բռնապետություններում: Արվեստի դաստիարակչական էությունը և հասարակական նշանակությունը:

գ. Անդրիկ արվեստի գեղագիտական հատկանիշները

Ներդաշնակ գեղեցկության որոնումները: Կալոկազատիայի գաղափարը: Հին Հունաստանի քանդակագործության հերոս կատարյալ մարդու ընդհանրական կերպարը: Հին Հռոմի արվեստի դերը պետականության ստեղծման և ամրապնդման գործում: Անտիկ արվեստում մշակված կանոնները, դրա գաղափարական հատկանիշները, գործառույթն ու խնդիրները հասարակության մեջ: Անտիկ արվեստի դիցաբանական սյուժեներով հանդերձ՝ աշխարհիկ բնույթն ըստ էության:

II. ՆԱԽԱՀՈՒՆԱԿԱՆ ԿԱՄ ԷԳԵՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏ (3-ՐԴ ՀԱԶ. Մ.Թ.Ա. – 12 Դ. Մ.Թ.Ա.)

դ. Ընդհանուր դրույթներ. Պատկերային համակարգեր

Երկու պատկերային համակարգեր: Պայմանական–խորհրդանշական պատկերային համակարգի առանձնահատկությունները, ում է այն բնորոշ, որ ժամանակաշրջաններին, որն է այդ համակարգի հիմնական աղբյուրը: Իրապաշտական համակարգի առանձնահատկությունները, դրա համար անհրաժեշտ պայմանները, հասարակական պահանջը: Հին Հունաստանի արվեստին բնորոշ պատկերային համակարգը: Արվեստի հիմնական խնդիրները և միջոցները ըստ Արիստոտելի: Իրապաշտական արվեստի ստեղծման համար անհրաժեշտ հասարակական պատվերը: Հին Հունաստանի արվեստում տեղի ունեցած աստիճանական անցումը պայմանական–խորհրդանշական պատկերային համակարգից դեպի իրապաշտականը: Էգեյան արվեստի պայմանական–խորհրդանշական բնույթը վաղ շրջանում: Արվեստի զարգացման նախնական փուլին բնորոշ արվեստի սինկրետիզմը, վերջինիս սահմանումը: Էգեյան արվեստի իրապաշտական տենդենցները դրա զարգացման ուշ փուլերում:

և.Էգեյան արվեստի պարբերացումը, զարգացման փուլերը

Էգեյան աշխարհի չորս հիմնական խմբերը ըստ աշխարհագրական դիրքերի: «Էգեյան մշակույթ» և «Կրետե–Սիկենյան մշակույթ» եզրույթների իմաստային տարբերությունը: Էգեյան քաղաքակրթության և արվեստի պարբերացումը ըստ Արթուր Էվանսի՝ այսպես կոչված մինոսյան փուլերով և ըստ Նիկոլաս Պլատոնի՝ այսպես կոչված պալատական փուլերով: Էգեյան արվեստի միջանկյալ դիրքը Հին Արևելքի բռնապետությունների և Հին Հունաստանի գեղարվեստական մշակույթների միջև: Էգեյան մշակույթի հնագիտական հայտնագործությունների պատմությունը: Հենրի Շլիմանի, Վիլիելմ Դյորպֆելդի, Արթուր Էվանսի, Ջեյմս Թեոդոր Բենթի կատարած աշխատանքները Էգեյան հնավայրերի հայտնագործման և պեղումների գործում: Նրանց պեղված բնակավայրերը, պալատները, դամբարանները, հիմնական հնավայրերի պեղման ժամանակաշրջանը: Կրետեյան մշակույթի կործանումը բնական

աղետի պատճառով 1450 թվականին մ.թ.ա: Դորիացիների արշավանքները մ.թ.ա. 12-րդ դարում, Էգեյան մշակույթի վերափոխումը վաղիումականի:

1. ԿԻԿԼԱԴՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ. **ԿԻԿԼԱԴՅԱՆ ԿՂԶԻՆԵՐԻ ԱՐՎԵՍՏԸ**

Կիկլադյան արվեստի պարբերացումը: Կիկլադյան կղզիների հնագույն գտածոները. խեցեգործական նմուշներն ու կավե արձանիկները, դրանց գործառույթը, տեսակները. կատարման նյութը, եղանակը, ոճը, հարդարանքը, չափերը, ժամանակագրությունը: *Կուռքերի գլուխները, Տափիդ նվագողի արջանիկները, ջութակաշև արջանիկները, պառկած ֆիգուրի հուղարկավորման արջանիկները, մայր-սալովածուի ու հնագույն արջանիկները, ընդհանրական արջանախմբերը:*

2. ՄԻՆՈՍՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ. **ԿՐԵՏԵՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏ**

ա. Պարմա-մշակութային ակնարկ

Կրետե կղզու աշխարհագրական դիրքը, բնական պաշարները, առևտրական կապերը, նավագնացությունը, կարևոր նշանակությունը Էգեյան և Միջերկրյածովյան ջրավազաններում: Կրետեյան հասարակարգի առանձնահատկությունը, քրմական դասի և ավտորիտար գաղափարախոսության բացակայությունը: Կրետեյան արվեստի ընդհանուր բնութագիրը: Մինոսյան քաղաքակրթության կենտրոնները Կրետե և Ֆեռա (Սանտորինի) կղզում. Կնոսոս, Ֆաիստոս, Ագիա-Տրիադա, Գուռնիա, Մալլիա, Կամարես, Ակրոտիրի:

բ. Ճարտարապետություն

Քաղաքների կառուցվածքը. պաշտպանական կառույցների բացակայությունը: *Կնոսոսի պալատի* ճարտարապետությունը. չափերը, կա-

ռուցվածքը, սենյակների ու սրահների ֆունկցիոնալ բաժանումը խմբերով, դասավորությունը, հարկայնությունը, լուսավորությունը, կառուցման տեխնիկան: *Մեզարոն:* Յուլի պաշտամունքի արտահայտությունը պալատի ճարտարապետության մեջ: Լաբիրինթոս և լաբրիս:

գ. Որմնանկարչություն

Որմնանկարչությունը որպես դեկորատիվ արվեստի մի տեսակ: Կնոսսոսի պալատի որմնանկարչության առանձնահատկությունները. գաղափարական, սյուժետային, գործառութային, ոճական և կերպարային բնութագիրը, գունա-գծային և հորինվածքային լուծումները, ներկերի պատրաստումը: Եգիպտական կանոնի ազդեցությունը: Կնոսսոսի և Ակրոտիրի պալատների որմնանկարչության կարևորագույն հուշարձանները 17-16-րդ դդ. մ.թ.ա., դրանց ժամանակագրությունը: «*Քուրսարքա*» հուշարձանի կատարման «ստուկկո» տեխնիկան: Կրետեյան որմնանկարչության անկումը մ.թ.ա. 15-րդ դարում:

դ. Խեցեգործություն և խեցենկարչություն

Խեցեգործությունը որպես հնագույն մշակույթի ամենակայուն տարր: Հնագույն խեցեղենի գործառույթը: Խեցեգործական տեխնիկան Կրետեում: Օռնամենտի, կամ ամբողջ զարդային հորինվածքի գոյացումը առանձին զարդատարրերից, վերջիններիս խորհրդանշական իմաստը: Խեցեգործական մնուշների դեկորատիվ հարդարման երկու տեխնիկաները. փորագրման և նկարագարդման: Նկարագարդման երկու ոճական մոտեցումները: Կրետեին բնորոշ նկարագարդման սկզբունքը: Կրետեյան խեցենկարչության ոճական զարգացման փուլերը 3-րդ հազարամյակից մ.թ.ա. մինչև մ.թ.ա. 1450 թ.: Ոճերի տեսակները, ժամանակաշրջանները. «Կամարես», «Ծովային», «Բուսական», «Պալատական», քարե սավորների բարձրաքանդակային նկարագարդում և ոսկե գավաթների ռելիեֆային հարդարում:

ե. Քանդակագործություն և դեկորատիվ արվեստ

Կրետեյան կավե, քարե և ձուլածո մետաղներից պատրաստված մանր պլաստիկան: Խոշոր արձանների բացակայությունը, դրանց փայտյա լինելու վարկածը: Կրետեյան մանր պլաստիկայի պատկերման առարկաները: Մայր-աստվածուհու արձանիկները, դրա խորհրդարանությունը, կատարման նյութերը, առկայությունը տարբեր թանգարաններում:

Կնիքները (ինտալիաները) որպես կիրառական արվեստի նմուշներ, կատարման նյութը, վրայի պատկերների սյուժեները: Տավրոմախիա:

3. ՀԵԼԼԱԴԵԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԻՐԹՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՔԵՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏ (2500-1125 Մ.թ.Ա.)

ա. Ճարտարապետություն

Հելլադեական քաղաքակրթության կենտրոնները մ.թ.ա. 15–12 դարերում: Ցեղային հասարակարգի քայքայում, ազնվականության առանձնացում, մանր քաղաք–պետությունների գոյացում՝ բասիլևսի դեկավարությամբ. Միկենք, Տիրինթոս, Օրքոմենոս, Աթենք, Փիլոս: Տիրինթոս և Միկենք բերդաքաղաքների ընդհանուր բնութագիրը, հատակագծումը, գործառության թափանցումը քաղաքների ներսում, տարբերությունը Կրետե կղզու քաղաքներից: Պարսպապատերի մի քանի շարքերը, կառուցման տեխնիկան, *Միկենքի առյուծներով շքամուրքը*: Միկենքի պալատը, մեգարոնատիպ կառույցը: Դոմոս, պրոդոմոս: Միկենքի և Տիրինթոսի միջնաբերդերը որպես ապագա հունական քաղաքների ակրոպոլիսի նախատիպ: Միկենքի դամբարանային շրջանը: «Արքևսի գանձարան» դամբարանը:

բ. Որմնանկարչություն և խեցեղեղարչություն

Հելլադեական և Մինոսյան արվեստների փոխազդեցությունը: Միկենքի և Տիրինթոսի որմնանկարների նմանությունն ու տարբերությունը կրետեյան որմնանկարների համեմատությամբ: Վարագի որսը որմնանկարը Տիրինթոսի պալատում:

Կավե սափորների և մետաղական գավաթների սյուժետային պատմողական հորինվածքները: *Ջինվորներով խառնարանը և Մարտիկառքով խառնարանը*: Միկենյան որմնանկարչության մեկ այլ սկզբունքը՝ տարբեր կրետեյան սափորանկարչությունից; սափորանկարչության սխեմատիզմը, չոր երկրաչափայնությունը, դեկորատիվությունը, պայմանականությունը, հարթայնությունը, դինամիզմը: Տարագների տարբերությունը կրետեյանից: Անկումը և պարզունակ երկրաչափայնությունը սկսած մ.թ.ա. 13 դարից:

Փայտյա սարկոֆագի նկարագարումը, սյուժեները: *Ազիա-Տրիադայի սարկոֆագը, մ.թ.ա. 14 դար:*

գ. Քանդակագործություն և դեկորատիվ արվեստ

Մանր պլաստիկան որպես քանդակագործության գերիշխող տարատեսակ: Ալեքաստրե արձանիկներ, տաճարի մանրակերտեր: Դեկորատիվ արվեստի մուշներ: Շլիմանի պեղումներից գտած հնագիտական նյութը: Ոսկե դիմակների գործառույթը: Նկարագարող դաշույնների սյուժետային պատկերները, կատարման տեխնիկան:

**4. ԱՐԵՎՏՏԱՆԱՏՈՒԱԿԱՆ ԿԱՄ ՓՈՔՐԱՍԻԱԿԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ. ՏՐՈՅԱՅԻ ԱՐՎԵՍՏԸ**

Փոքրասիական քաղաքակրթության կարևորագույն կենտրոնները: Տրոյայի պեղումների պատմությունը, վայրը: Տրոյայի հնագիտական ինը շերտերը (մ.թ.ա. 3-րդ հազարամյակից մինչև մ.թ. 400 թ.): Լաբրիսի նշանակությունը Տրոյայի մշակույթում: Տրոյայից հայտնաբերված զարդարվեստի ոսկե մուշները: Գալարագարող որպես արքեոլոգային մշակութային նշան, նրա իմաստաբանությունը և կիրառությունը Հին Հունաստանի արվեստում:

III. ՀԻՆ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԱՐՎԵՍ

1. ՀՈՄԵՐՈՍՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆԻ ԿԱՄ ՄՈՒԹ ԴԱՐԵՐԻ ԱՐՎԵՍ (1100 – 750 Մ.Թ.Ա.)

ա. Պատմա-մշակութային ակնարկ

Հունական էթնոսի ձևավորումը Հոմերոսյան ժամանակաշրջանում: Նախադասակարգային հասարակարգ: Ստրկատիրության ձևավորում: Դիցարանության ձևավորում: Հոմերոսյան Հունաստանի մշակույթի համեմատությունը Էգեյան մշակույթի հետ: Տաճարային շինության տիպերի ձևավորում: Հոմերոսյան Հունաստանի արվեստի երկրաչափական ոճը:

բ. Ճարտարապետություն

Տաճարների մանրակերտեր: Հենակա-հեծանային համակարգը որպես ձևավորվող տաճարային շինության կոնստրուկտիվ համակարգ: Տաճարի և բնակարանի կառուցվածքային ընդհանրությունները: Բակ, ջրավազան: Ֆեռա (ներկայիս Սանտորին) կղզու *Ապոլլոնի սրբավայրը: Դրերոսի տաճարը: Պրինհայի տաճարը*, նրա հարթ տանիքի ձևավորումը երկու սֆինքսներով՝ որպես ապագա ճակտոնային քանդակագործություն:

գ. Քանդակագործություն

Մոնումենտալ քանդակի բացակայություն: Փայտյա կուռքեր – քտաններ: Երկրաչափական բնույթի մանր պլաստիկա. *Չին, Հերակլեսն ու կենդավրոսը*:

դ. Խեցեղործություն և խեցեղեղարություն

Երկրաչափական ոճը որպես սաղմնավորվող հունական մշակույթի առաջատար ոճ: Սյուժետային պատկերներ և զարդանախշեր: Դիպիլոնյան սափորների ժամանակագրությունը, վայրը, ձևը և նկարագործումը, վերջիններիս տրամաբանական կապը միմյանց հետ: Ամբողջի ու առանձին մասերի համաչափությունը:

2. ԱՐԽԱՅԻԿ ՇՐՋԱՆԻ ԱՐՎԵՍՏ (Մ.Թ.Ա. 7-6 ԳԳ.)

ա. Պատմա-մշակութային ակնարկ

Անցում համայնատիրականից դեպի ստրկատիրական հասարակարգ: Արիստոկրատիայի (ազնվականության) ձևավորում, նրա ձգտումը դեպի բռնատիրական կառավարում: Դեմոսի պայքարն էվպատրիդների դեմ, արդյունքում ձևավորված ուրույն տիպի ստրկատիրություն՝ ժողովրդավարական կողմնորոշմամբ: Քաղաք-պետություն: Աթենքի և Սպարտայի հակադրությունը: Հին հույների գաղափարախոսության կենտրոնական գաղափարը – կատարյալ մարդը, հին հունական ժողովրդավարության մեջ ձևավորված հիմնական գաղափարախոսական դրույթները: Պոլիսի դերը արվեստի շրջադարձի գործում երկրաչափական օրնամենտալիզմից դեպի պլաստիկ արվեստ, էպոսի ընդհանրական կերպարներից դեպի անձնական՝ մարդկային քնարերգություն: Հունական դիցաբանության վերջնական ձևավորումը: Արվեստների հիմնական ուղղությունների ձևավորումը. տաճարային հիմնական հորինվածքային տիպեր, սափորների հիմնական ձևեր, սափորանկարչության հիմնական հորինվածքային լուծումներ և կատարման տեխնիկա:

բ. Ճարտարապետություն

Ակրոպոլիսը և ագորան որպես պոլիսի ճարտարապետության երկու կենտրոններ: Օլիմպիական և Պյոթյան (Դելփիկի) խաղերը, Էֆերների դպրոցները, թատրոնը, գեղարվեստական խորհուրդը և խնջույքի երևույթը (symposium) որպես հելլենական աշխարհը միավորող արհեստական կարգավորիչներ: Օլիմպիայում Չևսի և Դելփիկում Ապոլլոնի սրբատեղիների ճարտարապետական համալիրները: Հունական տաճարային հիմնական հատակագծային տիպերը: Հունական օրդերային համակարգը: Դորիական և հոնիական օրդերներն իրենց համաչափություններով, բաղկացուցիչ մասերով: Մոդուլային ճարտարապետություն: Դորիական և հոնիական տաճարները, նրանց համաչափական և կառուցվածքային տարբերությունները: *Հերայի տաճարը Օլիմպիայում* 7 դ. մ.թ.ա., *Սելինունրի տաճարային համալիրը* 6 դ. մ.թ.ա., *Ապոլլոնի տաճարը Կորնթոսում* 6 դ. մ.թ.ա., *Պեստումի Բազիլիկան* 6 դ. մ.թ.ա., *Արքեմիսի տաճարը Եփեսոսում* 6 դ.մ.թ.ա: Արխայիկ տաճարների համաչափական առանձնահատկությունները:

գ. Քանդակագործություն և կիրառական արվեստ

Ժողովրդավարության հաստատման հետ հումանիստական իդեալների հաստատումը: Մարդու մարմինը որպես գեղեցկության աղբյուր, քնարերգությունը որպես նոր բանաստեղծական ժանր: Ձևի ու ծավալի մշակումը քանդակագործության մեջ: Շարժման աստիճանական մշակումը քանդակագործության մեջ: Կուրսներ (սրանց ատտիկյան և փոքրասիական տարբերակները) և կորաներ: Արխայիկ ժպիտ: *Դելուսյան Արյունիս* 650 թ.մ.թ.ա., *Հերայի արշանի գլուխը* 600 թ.մ.թ.ա., *Նապաստակով աստվածուհին*, *Աթենքի Ակրոպոլիսի քանդաքանի կորաները*, *Կրոյսոսի մահարշանը*, *Մելոս կղզու կուրորը*: *Կլեոբիսի* ու *Բիստոնի արշանախմբի* պայմանական բնույթը որպես արձանախումբ: Տաճարային քանդակագործությունը տաճարների ճակտոններում և մետոպներում: *Աթենքի Ակրոպոլիսի հնագույն Դեկալոնպեդոն տաճարի ճակտոնի քանդակները*, *Սելինուսի «C» տաճարի մեդուսների բարձրաքանդակները*, նրանց պայմանականությունը, շարժման խնդիրը: *«Ծնկաչոր վագր»-ի պարկեդրոնները Արյունիսի տաճարում Կերկիրա կղզու վրա*: *Պեսարումի Հերայի տաճարի «Վագոդ ներեիդները»*:

դ. Խեցեգործություն և սափորանկարչություն

Կավի մշակման կատարելագործումը: Կերամիկոս: Սափորների կայուն ձևատեսակները, նրանց ֆունկցիոնալությունը: Վաղ արխայիկայի (7 դար մ.թ.ա.) արևելահայաց կամ գորգային ոճը Կորնթոսում, Փոքր Ասիայի քաղաքներում, Հռոդոս և Սամոս կղզիներում: *Լևիի օյնոքոյան*: Սևանկար ոճի հանդես գալը, տեխնիկան, հորինվածքները, սյուժեները: Սափորանկարիչներ Կլիտիաս, Էքսեկիաս, Ամասիս, խեցեգործ Էրգոտիմոս: *Ֆրանսուայի սափորը*: *Էքսեկիասի «Դիոնիսոսը նավակում» կրիկը*: Անդոկլիդոսի կարմրաֆիգուր սափորանկարչության գյուտը 530 թ.մ.թ.ա, դրա տեխնիկան: *Անդոկլիդոսի երկլիզու սափորը*:

ե. Գեղանկարչություն

Առանց հարթաքանդակի գունազարդ մետոպները Ապոլլոնի տաճարում Թերմոմ, 7 դարի վերջ մ.թ.ա, որպես գեղանկարչության նախօրինակ: Պինակաները որպես հաստոցային նկարչության նախօրինակ, կատարման նյութը, տեխնիկան, գործառույթը: Գեղանկարչության զարգացումը շարժման պատկերման, մարմինների մոդելավորման, հերոսների հոգեկան աշխարհի պատկերման առումով:

3. ԴԱՍԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ԱՐՎԵՍՏ (490-323 Մ.Թ.Ա.)

3.1. Պատմա-մշակութային ակնարկ

Պարսից արշավանքները դեպի Հունաստան մ.թ.ա 500-478 թվականներին, այդ պատերազմում հաղթանակած Հունաստանում հերոսական արվեստի վերելքը: Բոլոր արվեստների ծաղկումը դասական շրջանում: Առանձին արվեստների ձեռքբերումները. կանոնավոր հատակագծման սկզբունքը ճարտարապետության մեջ, Ակրոպոլիսի տաճարներում դորիական և հոնիական օրդերի համատեղ գործածումը; իրապաշտական քանդակագործության մեջ շարժման պատկերումը, ազատ ասիմետրիկ հորինվածքների զարգացումը տաճարային քանդակագործության մեջ; սյուժեների ընդլայնումը և ավելի իրապաշտական պատկերումը խեցեղակարչության մեջ; քանդակի և ճարտարապետության համագոր համակեցությունը: Հին Հունաստանի կատարյալ հումանիստական արվեստի նշանակությունը ամբողջ աշխարհի համար:

3.2. Վաղ դասական շրջանի արվեստ (490-440 մ.թ.ա.)

ա. ճարտարապետություն և քանդակագործություն

Դորիական պերիպտերոսը որպես գերիշխող տաճարային տիպ: Համաչափությունների ճշգրտում, $2n+1$ կանոնի հաստատում: Անցումային տիպի տաճարներ. *Աթենաս Աթալեոսի տաճարը* Էգին կղզում, 490 մ.թ.ա., *Սելինունի E տաճարը* 470-460 մ.թ.ա.: Աթենասի տաճարի արևելյան և արևմտյան ճակտոցների քանդակների սյուժեները, հորինվածքը, ոճական տարբերությունը: Վաղ դասական շրջանի տաճարի լավագույն օրինակներ. *Պոսեյդոնի տաճարը Պեարոունում*, 5-րդ դար մ.թ.ա., և *Ջուսի տաճարը Օլիմպիայում*, 468-456 մ.թ.ա., Լիբոն ճարտարապետ: Ջուսի տաճարի ճակտոցների քանդակների սյուժեները, հորինվածքը, մետաղների հարթաքանդակները: Պելոպսի և Էնոմալիսի մրցակցության թեման որպես օլիմպիական խաղերի սկիզբ: Կենտավրոմախիան որպես հունական արվեստի կենտրոնական գաղափարական

խնդիրներից մեկը ներկայացնող սյուժե:

Լյուդովիգի գահի հարթաքանդակները որպես համաշխարհային արվեստի գլուխգործոց, հորինվածքը, խորհրդաբանությունը, կնոջ կերպարը:

Քանդակագործության երկու ուղղությունները. դորիական (Արգոս–Սիկիոնյան դպրոցը) և հոնիական (փոքրասիական և հարակից կղզիների): Երրորդ, միավորող ուղղությունը – ատտիկյան (Աթենքի դպրոցը): Տարբերությունները ուղղությունների միջև: *Հարմոդիասն և Արիստոգիլոնը* արձանախումբ, որպես շարժման խնդրի և միասնական հորինվածքի ավելի կատարյալ օրինակ՝ արխայիկայի համեմատությամբ: 5-րդ դարի առաջին քառորդի քանդակագործներ. Ագելադ (*Ձևս – ամպրոպանեպ* – Ագելադի շրջանակ), Պյութագորաս Ռեգիացի (*Հակինթ, Էրոսը Սոքանցո* և նույն հեղինակի շրջանակի *Դելֆյան կառապանը*), Կալամիդ (*Ապոլլոն Օմֆալ*): 5-րդ դարի երկրորդ քառորդի անհայտ հեղինակի *Ուրքից փուշ հանող փղան*: Հերոսականության թեման: Իրապաշտական քանդակի կատարելագործումը մ.թ.ա. 5-րդ դարի երկրորդ քառորդում. *Ապոլլոնը Պոմպեյից և Հադթոդ վագորդուհին*, մ.թ.ա. 5-րդ դարի 60–ականներ: Հոնիական քանդակի օրինակներ. *Ներեիդները Քասնթոսից*, 5-րդ դարի վերջին երրորդ: Արխայիկայի բռնազբոսությունից դեպի ազատ շարժում:

Ատտիկյան դպրոց. Միրոնը Էլեվֆերից, 460-440 մ.թ.ա: Շարժման միրոնյան բանաձևը: *Սկավառակ նեպոդը, Աթենասն ու Մարսիասը, Նիզակին հենված Աթենասի ռելիեֆը*: Գիտակցականի հաղթանակը անասնական կրքի հանդեպ:

Հոնիական ուղղություն. *Երկնքից իջնող Նիկեն* Օլիմպիայի համալիրից, մ.թ.ա. 5-րդ դարի երրորդ քառորդ, քանդակագործ՝ Պեռնիոս:

Դորիական ուղղություն. Պոլիկլետը Արգոսից, 460-420 մ.թ.ա.: Վաղ դասականությունից դեպի բարձր դասականություն: Պոլիկլետի «Կանոնը». մարդկային մարմնի համաչափությունների մասին տեսություն: *Դորիֆորը*, 440 մ.թ.ա., որպես կանոնի իլյուստրացիա և քաղաքացի–զինվորի կատարյալ կերպար: Խիազմ: *Դիադոմեն*, 420 մ.թ.ա., *Վիրավոր ամազոնուհին*:

բ. Սափորանկարչություն

Կարմրանկարի վերջնական հաղթանակը, նրա առավելությունները սևանկարի նկատմամբ: Եռաչափության փորձերը սափորանկարչության մեջ:

Եվֆրոնիոս, 6-րդ դարի վերջ. բարդ շարժման պատկերման նախնական փորձեր, ընդգծված դեկորատիվություն. *Առաջին ծիծեռնակը, Անդրեյոսն ու Հերակլեսը*:

Դուրիսի գծանկարչական տաղանդը. *Էոսն ու Մեմնոնը*:

Բրիգի բարդ սյուժեներն ու դրամատիզմը. *Տրոյայի գրավումը, Մեմադեն, Խրախնանքի հետևանքները*: Մակագրություններ, բնապատկերի բացակայություն:

3.3. Բարձր դասական շրջանի արվեստ (450-410 թ.մ.թ.ա.)

ա. Ճարտարապետություն

Աթենքը մ.թ.ա. 5-րդ դարում Պերիկլեսի կառավարման շրջանում (մ.թ.ա. 443-429 թթ.) որպես ժողովրդավարության և բարձր մշակույթի կենտրոն: Ճարտարապետության նոր ճյուղերի զարգացում. քաղաքաշինություն, հասարակական շենքեր: Թատրոն, բուլետերիոն, գիմնասիոն, ստոյա, ստադիոն, հիպոդրոմ: Աթենքի նավահանգստի՝ Պիրեյի և փոքրասիական քաղաքների վերականգնումը ըստ Հիպոդամուսի կանոնավոր հատակագծման: Աթենքի Ակրոպոլիսի վերակառուցումը: Ակրոպոլիսի նշանակությունը քաղաքի հասարակական կյանքում: Ակրոպոլիսի հատակագծային հորինվածքը, նրա գլխավոր առանցքը. Պանաթենեյան երթի ուղղությունը: Ակրոպոլիսի ճարտարապետության մեկ միավորող սկզբունքը, որը խորհրդանշում էր ամբողջ Հելլադի կոսմոպոլիսի միավորումը: Գլխավոր ճարտարապետ և քանդակագործ Ֆիդիասը: Կարևորագույն կառույցները. *Պրոպիլեոն*, 437-432 մ.թ.ա., հեղինակ՝ Մնեսիկլես: *Նիկե Ապոկրոսի տաճարը* 449-421 մ.թ.ա., հեղինակ՝ Կալլիկրատես: *Պարթենոն* 447-438 մ.թ.ա., հեղինակներ Իկտինոս և Կալլիկրատես: *Էրեքրեոն* 421-406 մ.թ.ա., հեղինակներ Արխիլոխ և Ֆիլոկլես: Տաճարների համաչափությունները, չափերը, փոխադարձ դիրքը,

յուրաքնչյուրի հորինվածքը, առանձնահատկությունները: Պրոպիլեոնի հորինվածքը: Պարթենոնը որպես դասական արվեստի անգերազանցելի մնուշ, դրա երկդաիլիճ հորինվածքը, արտաքին և ներքին մասշտաբները: Արվեստների սինթեզը: Էրեքտեոնը որպես ուշ դասականության մնուշ, դրա ասիմետրիկ կառուցվածքը, *կարիասրիդների սյունասարսիք* (Պանդրոսեոն): *Դիոնիսոսի թատրոնը* Ակրոպոլիսի հարավային լանջին, մ.թ.ա. 6-5-րդ դդ., ճարտարապետ Լիկուրգոս: Հունական թատրոնի աստիճանական զարգացումը վրանից մինչև կանոնիկ թատերական շենք, դրա կառուցվածքը, բաղկացուցիչ մասերը: Դիոնիսոսի թատրոնի չափերը, կառուցվածքը:

բ. Քանդակագործություն

Ֆիդիասի հեղինակած Աթենաս աստվածուհու երեք արձանները Ակրոպոլիսում. *Աթենաս Պրունախոս* մ.թ.ա. 5-րդ դարի երկրորդ քառորդ, *Աթենաս Պարթենոս* 438 մ.թ.ա. և *Աթենաս Լեանիա*, դրանց կատարման տեխնիկան և նյութը, չափերը, հռոմեական կրկնօրինակները: Պարթենոնի երկու ճակտոնների քանդակների հորինվածքները, հրաժարումը խիստ կենտրոնաձգությունից և սիմետրիայից, սյուժեները: Տաճարի 92 մետոպների հարթաքանդակների թեմաները ըստ տաճարի կողմերի, մետոպների հորինվածքներն ու ոճական տարբերությունները: Տաճարի ծովփորի հարթաքանդակները, նրանց ռիթմը, դասավորությունը, սյուժեն: Էրեքտեոնի կարիատիդները: Նիկե Ապտերոսի տաճարի ցանկապատի *Սանդալը կապող Նիկեն* համճարեղ հարթաքանդակը: Ֆիդիասի աշակերտ Ալկամենի *Աֆրոդիտեն այգիներում* որպես նոր քնարականության օրինակ: *Մենասարսիդի* (մ.թ.ա. 4-րդ դարի սկիզբ) և *Գեզհետյի* (մ.թ.ա. 410) մահարձանները:

գ. Սափորանկարչություն

Շարժման ազատ պատկերում, հոգեկան աշխարհի պատկերման առաջին փորձեր: Սյուժեները ավելի հերոսական և մոնումենտալ: *Օրսլյեսրոյի սափորը Լուկրում*, հեղինակ՝ Նիոբիդների վարպետ: Հրաժարում ծովփորատիպ հորինվածքներից, ֆիգուրների ազատ բաշխում սափորի մակերևույթին: 5-րդ դարի վերջի սափորանկարչության անկումային նկարագիրը. գերծանրաբեռնվածությունը ֆիգուրներով և զարդերով, հստակ հորինվածքի կորուստը: Սափորանկարիչներ Կլեոֆոն, Մի-

դիաս: Նույն ժամանակաշրջանի լիբիական բանաստեղծականությանը նկարագրողած ճերմակաֆոն լեկիֆներ–աճյունասավորները որպես նախապատրաստում ուշ դասականության: *Ջինվորի հրաժեշտը*: Որմանկարչության մեծ վարպետ Պոլիզոտը, նրա ներկայանալի 4 գույները: Ապոլոդոր Աթենացին, որն առաջինը պատկերեց լուսաստվերը:

3.4. Ուշ դասական շրջանի արվեստ (4-րդ դարի սկիզբ – 323 թ.մ.թ.ա.)

ա. Պարմա-մշակութային ակնարկ

Ուշ դասականությունը 431–404 թթ. Պելոպոննեսյան պատերազմներից հետո: Դասական արվեստի ավարտի շրջան: Մշակույթի և քաղաքական կյանքի նահանջ: Ստրկատիրության աճ: Մամր ազատ գործատերերի սնանկացում: Ազատ ստեղծագործողների պակասում: Մակեդոնիայի հզորացում: Ընդհարումներ պոլիսների միջև: Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքները դեպի Արևելք, Հունաստանի պատմության դասական շրջանի վերջ: Ազատ քաղաքացու իդեալի քայքայում որպես պոլիսի քայքայման հետևանք: Նյութապաշտական և իդեալիստական գաղափարների պայքար, գիտական մեթոդի զարգացում, աճող հետաքրքրություն դեպի մարդու անձը, մարդկային փոխհարաբերություններն ու արատները, նրա հոգևոր աշխարհը: Դիցաբանական մտածողության անկում: Մ.թ.ա. 4-րդ դարի արվեստը դարի առաջին երկու երրորդների ընթացքում, նրա կապը դասականության հետ, իսկ վերջին երրորդում՝ բեկում:

բ. Ճարպարապետություն

Շինարարության սակավեցում: Տաճարների հասարակական դերի կորուստ, սակայն օրդերային համակարգի պահպանում: *Ապոլլոնի տաճարը* Բասում, ճարտարապետ Իկտինուս, 430-420 մ.թ.ա.: Առաջին անգամ երեք օրդերների օգտագործում միևնույն կառույցում, դորիական, հոնիական և կորնթական (վերջինս մշակվել է Կալլիմախ քանդակագործի կողմից): Առաջին անգամ քանդակային ծովորի տեղադրում ինտերյերում: Բուն հասարակական շենքերի կառուցում: Թատրոնի վե-

րելք: *Էպիդավրոսի քարտրոնը*, 340-330 մ.թ.ա., ճարտարապետ Պոլիկլես Կրտսեր. կառուցվածքը, չափերը, ակուստիկ բացառիկ հատկանիշները: *Մեգալոպոլիսի քարտրոնը* 370 մ.թ.ա., նրա կառուցվածքը, չափերը: Ֆերսիլիոնի սրամիտ հորինվածքը:

Անձը մեծարող շինություններ որպես նորույթ Հին Հունաստանի իրականության մեջ. *Լիսիկրասի խորեգիկ հուշարձանը* Աթենքում, 334 մ.թ.ա., *Մալսոլի դամբարանը* Հալիկառնասում, 353 մ.թ.ա., սրանց ճարտարապետական կառուցվածքը:

գ. Քանդակագործություն

4-րդ դարի քանդակագործության երկու հիմնական ուղղությունները. առաջինը – բարձր դասական արվեստի իդեալներին հարազատ մնացած, բայց դրա բովանդակությունը կորցրած արքայական, սառը գեղեցկություն ստեղծող այսպես կոչված կեղծ դասականը: Ներկայացուցիչները Կեֆիստոտ, Բրիակսիս, Տիմոթեոս, Լեոխարես: Մյուս ուղղությունը – իրապաշտական, ժամանակաշրջանի հույզերն արտահայտող, որի ներկայացուցիչներն են Դեմետրիոս Ալոպեկցին, Սկոպասը, Պրաքսիտելեսն ու Լիսիպոսը:

Կեֆիստոտի *Էյրենասն՝ Պուրրոսը գրկին* արձանախումբը որպես անցումային ոճի արձանախումբ՝ կենցաղային տեսարանի իդեալականացված մեկնաբանությամբ: Դեմետրիոսի քանդակած *Անդրիսֆենի դիմաքանդակը*, 375 մ.թ.ա., որպես ներանձնական հուզականություն պատկերող վաղագույն օրինակներից մեկը:

Սկոպասը 395-350 մ.թ.ա., 4-րդ դարի մեծագույն վարպետներից մեկը: Սկոպասի անդրադարձը դեպի հերոսական կերպարը, տոգորված, սակայն, ուժգին հուզականությամբ, գերարտահայտիչ մատուցմամբ, դրա տարբերությունը բարձր դասականության վեհ պարզությունից: Շարժման խնդրի լուծումը Սկոպասի արվեստում, նրա հեղինակած (որպես ճարտարապետ և քանդակագործ) *Աթենասի տաճարը Տեգեյում, գինվորի գլուխը*: Սկոպասի հրաժարումը բրոնզից, մարմարե բոլորաքանդակ *Պարող Մենադեն*: *Պարանու մահարձանը* 340 մ.թ.ա. և *Մալսոլի դամբարանի հարթաքանդակները* (Տիմոթեոս, Բրիակսիս և Լեոխարես քանդակագործների հետ միասին) 350 մ.թ.ա., սրանց զգացմունքային, լարումային արտահայտչականությունը; համեմատություն Պարթենոնի հարթաքանդակների հանդարտ վեհաշուք շարժման հետ:

Պրաքսիտելեսը Ատտիկայից, ծնվ. 390 մ.թ.ա.: Հանդարտ կանգնած ֆիգուրի ներքին հուզական շարժում, ինքնամփոփ հերոսներ, կերպարների ընդհանրացվածությունը, սակայն նրբորեն արտահայտված հոգեկան ապրումներով: Մարմարի մշակման նրբագույն տեխնիկա և մարմնի նրբագույն մոդելավորում, ստվերների փափկություն, օղի շղարշ: *Հերմեսը՝ Դիոնիսոսը գրկին* 330 մ.թ.ա., *Կնիդոսի Աֆրոդիտեն* 360 մ.թ.ա., առաջին անգամ աստվածուհին մերկ, *Հանգստացող սասրիորը* – աստվածը որպես երիտասարդ տղա, *Ապոլլոն Սաուրոկլոոն* 4-րդ դարի վերջին քառորդ, *Արյունիսը Գաբիալից* – ոչ թե աստվածուհու, այլ պարզ մի աղջկա կերպար:

Լիսիպոսը, ծնվ. 390 մ.թ.ա.: Իրապաշտական ուղղության հանճարեղ ներկայացուցիչ, Պրաքսիտելի և Սկոպասի հետևորդ: Լիսիպոսի հերոսները որպես ընդհանրացված կերպարներ, բայց հիմա ոչ թե որպես պոլիսի քաղաքացի, ինչպես բարձր դասականության մեջ էր, այլ որպես որոշակի մասնագիտական, տարիքային կամ բնավորության առանձնահատկությունների տեր և ներկայացուցիչ: Լիսիպոսի շարժման բանաձևը. անցում շարժումից դեպի դադար կամ ընդհակառակը: *Ապոքսիստեն* 325-300 թթ մ.թ.ա.: Հերակլեսի սխրանքների շարքը. *Ֆառնեզելի Հերակլեսը*, *Հերակլեսը եղջերուի հետ*, *Հերակլեսը և Նեմեյի առյուծը և այլն*: *Հանգստացող Հերմեսը*: Դիմաքանդակներ. *Բիասի*, *Էվրիպիդեսի*, *Արիստոտելի*, *Ալ. Մակեդոնացու*:

4-րդ դարի երկրորդ կեսում հունական դեմոկրատիայի վերջնական պարտությունը նոր ստրկատիրության գրոհի ներքո: Ալեքսանդր Մակեդոնացու հաջողությունները արևելքում մ.թ.ա. 334-325 թվականներին որպես հիմք նոր, հելլենիստական դարաշրջանի համար: Նոր միապետական գաղափարներին ծառայող կեղծ–դասական ուղղության վառ ներկայացուցիչ Լեոխարեսը, Մակեդոնացու պալատական քանդակագործ – նկարիչը: Նրա *Բելվեդերի Ապոլլոնը*, 340 մ.թ.ա. և *Վերսալի Արյունիսը*:

դ. Սափորանկարչություն

Սափորների ձևերի բարդեցում, կավե սափորների մմանակումը թանկ արծաթե և ոսկեգօծ ձուլածո և հարթաքանդակներով ծածկված սափորներին, նկարազարդման մեջ ժանրային տեսարանների պատկերումը; զարդանության ավելի մեծ նշանակությունը:

IV. ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏ (323-30 Մ.թ.Ա.)

ա. Պատմա-մշակութային ակնարկ

323 թվականին Ալեքսանդր Մակեդոնացու մահվանից հետո հելլենիստական աշխարհը կազմող ստրկատիրական կարևորագույն պետությունները. Մակեդոնիայի թագավորությունը (Հունաստանն իր կազմի մեջ), Սելևկյանների թագավորությունը, Պերգամոսը, Հռոդոսը, Պրտոմեոսյան Եգիպտոսը, Պոնթոսը, Վիֆինիան: Հունաստանի մշակութային ազդեցությունը և հելլենիստական աշխարհը միավորող «կոյնե» հունարեն լեզուն: Հունականի և տեղական մշակութային ավանդույթների միախառնումով առաջացած յուրահատուկ ոճեր: Խոշոր քաղաքների առաջացում: Հելլենիզմի երկու փուլեր. վաղ շրջան, մ.թ.ա. 4-րդ դարի վերջից մինչև 2-րդ դարի սկիզբ (հելլենիստական պետությունների վերելք), և ուշ շրջան, մ.թ.ա. 2-1 դարեր մ.թ.ա. (այդ պետությունների աստիճանական անկում և ծայրամասային պետությունների վերելք (Հայաստան, Պոնթոս, Պարթևստան)): Փիլիսոփայության մեջ Էպիկուրի նյութապաշտական, աթեիստական գաղափարախոսությունը և նրան հետևած ստոիկների ֆատալիստական գաղափարախոսությունը: Լուկրեցիոսի «կամքի ազատության» գաղափարը: Հունաարևելյան դիցաբանության սինկրետիզմը: Թատրոնում տրագեդիային փոխարինելու եկած կատակերգությունը, Մենանդերի կենցաղային կատակերգությունները:

բ. Քաղաքաշինություն

Քաղաքաշինական կարևորագույն շեշտի տեղափոխումը տաճարից դեպի արևտրա-ադմինիստրատիվ հրապարակ՝ ագորա իր հասարակական շինություններով: Մոնումենտալ քանդակի ներկայությունը քաղաքային միջավայրում: Լանդշաֆտային ճարտարապետություն: Քաղաքների կանոնավոր կառուցապատում ուղիղ և լայն փողոցներով: Ալեքսանդրիան որպես Հելլենիստական աշխարհի մշակութային մայրաքաղաք, Անտիոքը, Պերգամոնը, Մագնեսիան, Միլեթը, Սիրակուզը, Հռոդոսը, Հալիկառնասը, Եփեսոսը և այլ: Պարսպապատերի բազմաշերտ համակարգը:

գ. Ճարպարապետություն

Կառույցների շքեղացում, չափի մեծացում: Պերիպտերոսի փոխարեն ավելի հանդիսավոր դիպտերոս, դորիական օրդերի փոխարեն՝ հունիական: Օրդերի կիրառությունը որպես դեկորատիվ տարր: Շինտեխնիկայի կատարելագործում: Մարմարի, կրաքարի, հում և թրծված աղյուսի օգտագործում, բարդեցված հատակագծեր, տեղ-տեղ կամարների և թաղերի կիրառում: Բուլետերիոններ, գիմնասիոններ, գիմանոցներ, ստորգետնյա ջրամբարներ Ալեքսանդրիայում, ծովային նավահանգիստներ, ծովապատնեշներ, փարոսներ: Պերիստիլային բնակարանի ձևավորում, դրա կառուցվածքը, հատակագծումը, բաղկացուցիչ մասերը:

դ. Քանդակագործություն. ամենատառաջադար արվեստը իր հիմնական երեք տեսակներով

Առաջին տեսակի խնդիրները – անհատի պատկերում, դիմաքանդակի զարգացում: Դասականության ազատ քաղաքացու կերպարն այժմ տրոհված է երկու բաղկացուցիչների. չափազանցված հերոսական և լիրիկական, ինտիմ: Ըստ այդ բաժանման՝ իշխող խավի դիմաքանդակների և բանաստեղծների, փիլիսոփաների դիմաքանդակների հոգեբանական տարբերությունները:

Երկրորդ տեսակը – մոնումենտալ քանդակը որպես նորույթ: Եռաչափ քանդակախմբեր, մեծ ծավալի հարթաքանդակներ: Սրանց բնորոշ դրամատիզմը, երբեմն ողբերգականությունը, պատկերվող մարմինների գերլարումը: Տարբերությունը դասականության զսպված և ուժեղ կամքի տեր կերպարներից:

Երրորդը – ժանրային քանդակ, սրա մակերեսայնությունն ու նատուրալիզմը, բնության պատկերումը հարթաքանդակում որպես նորույթ:

ե. Գեղանկարչություն

Բնանկարի ու նատյուրմորտի զարգացում: Ավելի բարդ հորինվածքներ, հեռանկարի փորձեր: Խճանկարի զարգացում:

զ. Կիրառական արվեստ

Փայտուն վերելք, ժամանակաշրջանին բնորոշ շքեղության ձգտմանը համապատասխանող:

1. ՄԱՅՐՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԱՐՎԵՍՏԸ ՀԵԼԼԵՆԻԶՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ (338-146 ԹԹ. Մ.Թ.Ա.)

ա. Պատմա-մշակութային ակնարկ

Աթենքը որպես կարևորագույն մշակութային կենտրոն: Շինարարության սակավացում: *Ջեսի րամարը*, մ.թ.ա. 6-րդ դարից մինչև մ.թ. 2-րդ դար՝ կորնթական օրդերով դիպտերոս: *Քամիների աշտարակը* Ագորայի մոտ, 50 թ. մ.թ.ա.: Ագորան ստոյայով շրջապատելը: Պերիստիլային բակի տարածումը բնակարանային շինարարության մեջ: Հելլենիստական բնակարանի կառուցվածքը, ինտերյերի գեղարվեստական ձևավորումը: Դելոսի, Պրիենեյի, Պոմպեյի, Հերկուլանումի բնակարանները: *Դելոսի Դելֆինի րունը*: *Պոմպեյի Ֆավնի րունը* իր խճանկարներով՝ նվիրված Իսսեյի ճակատամարտին, նաև *Դիոսկուրի րունը*՝ *Աքիլևսը Լիկոմեդի դստրերի հետ* խճանկարով: Վաղ հելլենիստական շրջանի հունական քանդակագործության կապը դասականության հետ: Պիֆոկրիտեսի հեղինակած *Սամոթրակեյի Նիկեն*, 290 մ.թ.ա.: Ագեսանդրի հեղինակած *Մելոսի Աֆրոդիտեն* 3-2-րդ դդ. մ.թ.ա.: Դիմաքանդակը՝ անձի ներքնաշխարհն արտահայտող: *Արիստոտելեսի*, մ.թ.ա. 4-րդ դարի երկրորդ կես, *Էպիկուրի*, մ.թ.ա. 3 դարի սկիզբ, *Դեմոսֆենի*, մ.թ.ա., 2802: Դիմաքանդակներ, հեղինակ Պոլիսկոտ: *Նսրած բռնցքամարտիկը*, հեղինակ Ապոլլոնիոս, 1 դար մ.թ.ա.:

2. ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ՊԵՐԳԱՄՈՍ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏԸ (283-129 ԹԹ. Մ.Թ.Ա.)

Պերգամ մայրաքաղաքի դիրքը, հատակագծումը, ակրոպոլիսի համալիրի կառուցվածքը, կազմը, գեղարվեստական հարդարանքի շքեղությունը: Գաղիայի նկատմամբ տարած հաղթանակի առիթով կանգնեցրած Էպիֆոն քանդակագործի հեղինակած արձանները Պերգամի ակրոպոլիսի հրապարակում: Ջեսի գոհասեղանը, նրա գտնվելու արդի

վայրը: Զոհասեղանի հորինվածքը, չափերը, քանդակային ծովորի սյու-
ժեն, խիստ արտահայտչականությունը, գաղափարախոսությունը:

3. ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ՀՈՌԴՈՍ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏԸ

Հռոդոսը որպես խոշոր առևտրական կենտրոն, դրա հարստությունը: *Հելիոս ասարծո* արձանը 30 մ բարձրությամբ: *Լաոկոոն* արձանա-
խումբը որպես ուշ հելլենիզմի լավագույն արվեստի նմուշ, հեղինակներ
Ագեսանդր, Պոլիդոր, Աֆինոդոր, 50 թ. մ.թ.ա.: Մեկ՝ դիմային կետից դի-
տարկվող: Մարմինների անատոմիական անթերի կառուցվածքի ու մո-
դելավորման վարպետություն:

4. ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ՊՏՂՈՄԵՈՍՅԱՆ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԱՐՎԵՍՏԸ

Եգիպտական և հունական գեղարվեստական ավանդույթների
միախառնում: *Ալեքսանդրիայի փարոսը*, 3 դ. մ.թ.ա.: Հելլենիստական
Եգիպտոսի քանդակագործության մեջ եղել են մոնումենտալ քանդակ-
ներ, սակայն չեն պահպանվել: Դրանց օրինակն էր Նեղոսի հսկայա-
կան արձանը՝ 16 փոքր տղաների քանդակներով շրջապատված: Ժան-
րային քանդակը որպես առավել նախընտրելի տեսակ քանդակագոր-
ծության համար. Նատուրալիզմը քանդակագործության մեջ: *Ծեր չըկ-
նորսը: Երգող նուբիացի տղան:* Բուէֆի հեղինակած *Սագով տղան:* *Ար-
շավ դեպի շուկա* ժանրային հարթաքանդակը: Բոլորաքանդակում
պրաքսիտելեսյան ոճի ազդեցությունը. *Կիրենյան Աֆրոդիտե:* Հեռա-
նկարի բացակայություն: Խճանկարի տարածում բնակարաններում:
Կիրառական արվեստի վերելք: *Գոնչագի կամեան:*

5. ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ՍԵԼԵՎԿՅԱՆՆԵՐԻ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏԸ

Անտիոքը՝ երկրորդ խոշոր քաղաք Ալեքսանդրիայից հետո, կանոնավոր հատակագծմամբ: *Մելիկի և Անտիոքոս 3-րդ արքաների ղիմաքանդակները*: Կոմմագենեի արքա Անտիոքոս 1-ի կառուցած դամբարանային համալիրը և դրա ռելիեֆը Նեմրոթ-Դաղում, 1 դար մ.թ.ա., դրա ընդհանրությունը հունական և իրանական գեղարվեստական ավանդույթների հետ:

6. ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ ՀԱՄԱՐ

Հելլենիստական արվեստի բնորոշ գծերը. սինկրետիզմ, կոսմոպոլիտիզմ, ինդիվիդուալիզմ, կատարման բարձր վարպետություն, իրապաշտական բնույթ, ձևի գերակայությունը բովանդակության հանդեպ, կենցաղային թեմաների, ինչպես նաև տիրակալին մեծարելու գերակայությունը քանդակագործության մեջ: Հելլենիստական ճարտարապետության հսկայական ազդեցությունը Եվրոպայում քաղաքաշինական սկզբունքների մշակման, համալիրների կազմակերպման և այգիների մախագծման վրա: Քանդակագործության և գեղանկարչության մեծ ազդեցությունը հռոմեական արվեստի վրա, իսկ հետագայում՝ բյուզանդական միջնադարյան և Մերձավոր Արևելքի արվեստի վրա:

V. ՀԻՆ ՀՈՌՄԻ ԱՐՎԵՍՏ

Հին Իտալիայի աշխարհագրական դիրքը, կազմը: Անտիկ Հռոմի պատմության և արվեստի պարբերացումը երեք փուլերով:

1. ՆԱԽԱՀՈՐՄԵԱԿԱՆ ԿԱՄ ԷՏՐՈՒՍԿՆԵՐԻ ԱՐՎԵՍՏ (8-4-ԲԴ ԴԴ. Մ.Թ.Ա.)

Էտրուրիայի աշխարհագրական դիրքը, բնական պաշարները, տնտեսությունը: Էտրուրիայի քաղաքները, դրանց հատակագծման սկզբունքները, եռաստվածության, քաղաքային երեք դարպասների և երեք տաճարների ֆենոմենը: Էտրուսկյան տաճարի կառուցվածքը, նմանությունն ու տարբերությունը հունականի հետ, նյութը, հարդարանքը: Էտրուսկների դամբարանները: Տումուլուսի կառուցվածքը: Վերգետնյա նեկրոպոլիսները: Չերվետերիի *Հարթաքանդակների դամբարանը* 5-րդ դար մ.թ.ա., Տարկվինիայի *Հովազների դամբարանը* 5-րդ դար մ.թ.ա.: *Կոռնելյոյի դամբարանը* 5-րդ դար մ.թ.ա.: Որմնանկարների սյուժեները և կատարման տեխնիկան: Տաճարների տերակոտե քանդակները, անտեֆիքսերն (քիվազարդ) ու ակրոտերիոնները (ճակտոնազարդ): Բոլորաքանդակը: Վուկա քանդակագործի հեղինակած *Ապոլլոնը Վեյից*, 6-րդ դար մ.թ.ա. և *Հերմեսի գլուխը Վեյից*: *Կասիլյոլիական գալլուհու* բրոնզե քանդակը, 6-րդ դար մ.թ.ա.: Տերակոտե սարկոֆագների քանդակները: Կիրառական արվեստի նմուշներ. *Բուկերո* սև խեցեղենը 7-5-րդ դդ. մ.թ.ա., սևանկար խեցեղենկարչությունը 6-րդ դ. մ.թ.ա. և կարմրանկար խեցեղենկարչությունը 5-րդ դ. մ.թ.ա.: Բրոնզե հայելիներ, զարդատուփեր, գավաթներ հարթաքանդակներով: *Կանոպ* աճյունասափորի յուրահատուկ հորինվածքը:

2. ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՀՈՌՄԻ ԱՐՎԵՍՏ 509-27 թթ. Մ.Թ.Ա.

ա. Պատմա-մշակութային ակնարկ

Հռոմի Վաղ հանրապետության շրջան 509-265 թթ.մ.թ.ա., երբ Հռոմին ենթարկվեցին մոտակա ցեղերը, հետո ամբողջ Իտալիան: Հռոմի Ուշ հանրապետության շրջան 264-27 թթ.մ.թ.ա., որի վերջում Հռոմն իրեն ենթարկեց բոլոր միջերկրածովյան երկրները:

Հռոմեական ստրկատիրության ավելի բարձր պատմական զարգացման աստիճանը հունականի համեմատությամբ: Պրակտիկ արվեստի՝ ճարտարապետության գերակայությունը: Դիմաքանդակի և պատմողական հարթաքանդակի զարգացումը: Մոնումենտալ քանդակի և գեղանկարչության ազդվածությունը հունականից: Դիցաբանության պակասող նշանակությունը, սինկրետիկ բնույթը:

բ. Քաղաքաշինություն

Հռոմեական քաղաքները՝ տարրերայնային ու կանոնավոր կառուցապատմամբ: Հռոմեական ռազմական ճամբարի կառուցվածքը: Դեկումանուս և կարդո: Ֆորում: Պոմպեյ քաղաքը՝ կիսականոնավոր հատակագծմամբ և մի քանի ֆորումներով: Գլխավոր գործնական ֆորումը և եռանկյունաձև՝ մշակութային ֆորումը համապատասխան կառույցներով: Ամֆիթատրոն, թերմեր:

գ. Ճարտարապետություն

Հասարակական և ինժեներական կարույցների առավել կարևորությունը պաշտամունքայինների համեմատությամբ: Շինտեխնիկայի զարգացումը, թրձած աղյուսի օգտագործումը: Վաղ շրջանի չոր պոլիգոնալ շարվածքը փոխարինող ջրանթափանց բետոնի գյուտը մ.թ.ա. 3–2 դարերում: Բետոնի շնորհիվ թաղակապ ճարտարապետության զարգացումը: Ուշ հանրապետության շրջանում հարստությունների կուտակման արդյունքում շքեղության ներկայությունը Հռոմի կառույցներում, հունական արվեստի նմուշների տեղափոխումը դեպի Հռոմ: Տաճարների նախընտրելի ձևերը: Ամֆիթատրոնի և թատրոնի բարձրացումը ենթակառույցների վրա, հռոմեական թատրոնի հորինվածքի տարբերությունը հունականից:

Հասարակական շենքեր

Ֆորում. Գործառույթը: *Հռոմի ֆորումը, Պոմպեյի ֆորումը:*

Սրբատեղի. Գործառույթը, կառուցվածքը, կապը բնության հետ, սիմետրիան. *Պրենեստրեյի սրբատեղին, 1-ին դար մ.թ.ա., Յունոնայի սրբատեղին Գաբիայում, 1-ին դար մ.թ.ա.:*

Տաճար. Պսևդոպերիպտերոս, պերիպտերոս, պրոստիլոս, կլոր տաճար: *Ֆորյունա Վիրիլիսի տաճարը* Եգնեթի ֆորումում Հռոմում, 40 թ. մ.թ.ա.: *Վեստայի տաճարը* Հռոմի հանրապետական ֆորումում, 1-ին դար մ.թ.ա.:

Բազիլիկա. գործնական հանդիպումների համար ֆորումի անհրաժեշտ կառույց: *Պոմպեյի ֆորումի բազիլիկան:*

Շուկա. Մացելլում, պերիստիլային բակի ձևով, շրջապատված տաբերաններով (կուղպակներով):

Թերմեր. Հասարակական բաղնիքներ, սառնից տաք սրահներով: Հիպոկատուստ ջեռուցման համակարգ: *Պոմպեյի Սյրաբիանյան քերմերը, 2-րդ դ. մ.թ.ա.,* բաց լողավազանով և պալեստրաներով (մարզահարթակներով):

Տաբուլարիում. Բազմահարկ արխիվ, ճակատի սյունա-կամարաշարային լուծում: *Հռոմի ֆորումի տաբուլարիումը:*

Թատրոն. Օրխեստրայի ձևափոխումը շրջանից կիսաշրջանի: Բեմ-դահլիճ նոր հարաբերությունը: Առաջին վերգետնյա *թատրոնը Պոմպեյում*, 55 թ. մ.թ.ա.: *Մարցելլայի թատրոնը* Հռոմում, 17 թ. մ.թ.ա.: *Օրանժի թատրոնը* Ֆրանսիայում, 1-ին դար մ.թ.:

Ամֆիթատրոն. Կառուցվածքը, հորինվածքը: Տիպական հռոմեական կառույց: Ամֆիթատրոններ Պոմպեյում, 80 թ.մ.թ.ա. և Սուտրիում, 1-ին դար մ.թ.ա.:

Նիմֆեոն. Կիսակլոր խորանով թաղածածկ երկարուկ կառույց աղբյուրի վրա:

Բնակելի կառույցներ

Բնակարաններ. Հինգ տիպի հռոմեական ատրիումային բնակարաններ. տոսկանական, չորսսյունանի, կորնթական, ջրահեռացվող և փակ: *Պանսիի տունը՝* երկու բակերով և 16 սյուներով պերիստիլ: *Ֆաունոյի տունը՝* տոսկանական, չորսսյունանի, պերիստիլային բակերով և

ընդարձակ այգիով: *Արծաթյա հարսանիքների փունը*՝ սենյակները առանցքից մի կողմ դասավորված:

Վիլլաներ. վերնախավի մեծածավալ բնակարաններ, երկու տիպի. քաղաքային villa suburbana և գյուղական villa rustica, վերջինիս պերիստիլային բակը վերածվում է այգու, ունի մեծ քվով օժանդակ և բնակելի սենյակներ սպասարկող անձնակազմի համար:

Ինժեներական կառույցներ.

Ճանապարհների կառուցվածքը՝ երկկողմանի թեքությամբ, մի քանի շերտով. ցածինը խոշոր քարե սալերով, վրան խճի կամ ավազի հարթեցնող շերտ և վերևից՝ մանր ավազի, կրի կամ հողի փափուկ շերտ: *Վիա Ապպիա*, 312 թ. մ.թ.ա.:

Կամուրջ. կամուրջների կառուցվածքը՝ աստիճանաբար դեպի կենտրոն լայնացող կամարների սիմետրիկ համակարգով, երբեմն պահպանելով ոսկե հատման համաչափությունը: Հռոմի *Էմիլիի կամուրջը* առաջինը, 179 թ. մ.թ.ա.:

Ջրատար (ակվեդուկ). զուտ հռոմեական երևույթ, վերգետնյա կամարաշարային ջրատար, հաճախ երկհարկանի, վերևում՝ ջրի խողովակ քարե կամ կապարե: Երկրի ձգողականության օգտագործումը ջրատարի աշխատանքում: *Ակվա Ապպիա*, 4-րդ դ. մ.թ.ա., *Ակվա մարցիա*, 2-րդ դ. մ.թ.ա., *Ակվա Տեպուլա*, 2-րդ դ. մ.թ.ա.:

Հուշային կառույցներ.

Դամբարաններ. Սարկոֆագի, հուշապան, քարե կոթողի կամ Էտրուսկյան տումուլուսի ձևով՝ քարե կառուցվածքով: *Յեցիլի Մերեյլիի դամբարանը*, 1-րդ դ. մ.թ.ա.:

Հաղթակամարներ. Հանրապետական շրջանում առաջին փայտյա մուշներ, չեն պահպանվել: Հաղթակամարի կանգնեցման բազմազան առիթները:

Օրդեր

Տոսկանական օրդերը որպես հունական դորիական օրդերի Էտրուսկյան տարատեսակ: 2-րդ դարից տարածում ստացած կորնթական օրդերը, դրա համաչափությունները և շքեղությունը: Օրդերի դեկորատիվ կիրառությունը:

դ. Գեղանկարչություն.

Որմնանկարչությունը որպես գեղանկարչության հիմնական ձև, Պոմպեյան որմնանկարչություն, դրա չորս ոճերը: Հանրապետական շրջանի երկու ոճերը. առաջին, կամ դրվագման ոճը. *Սալյուսարիայի տունը* Պոմպեյում: Երկրորդ, կամ ճարտարապետական ոճը. *Ալոոբրանդինյան հարսանիքը* Լիվիայի տան պատին Պալատինում, 2-1 դդ.մ.թ.ա.: *Միստերիանների վիլլայի որմնանկարները* Պոմպեյում, 2-1 դդ. մ.թ.ա.:

ե. Քանդակագործություն.

Տոգատուսը՝ հռոմեացի պաշտոնյայի արձանը որպես հռոմեական քաղաքացիական գաղափարի մարմնավորում: Դիմաքանդակի կարևորությունը. պայմանավորված դիակից դիմակ հանելու սովորությամբ և նախնիների դիմաքանդակները տան պահպանում (lar) ցուցադրելու ավանդությամբ: Տարբերությունը հունական դիմաքանդակից: *Ծեռ պարորիկի դիմաքանդակը* 1 դ. մ.թ.ա., *Հուլիոս Կեսարի, Յիցերոնի, Պոմպեյի դիմաքանդակները*:

3. ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՀՌՈՄԻ ԱՐՎԵՍ

(27 թ. Մ.թ.Ա. – 476 թ. Մ.թ.)

3.1. Պատմա-մշակութային ակնարկ

Կայսերական Հռոմի պատմության երկու հատվածներ. պրինցիպատ մ.թ.ա. 1-ին դարի վերջից մինչև մ.թ. 3-րդ դարի վերջ և դոմինատ՝ մ.թ. 3-րդ դարի վերջից մինչև մ.թ. 5-րդ դար: Կայսրության քաղաքականությունը գրավված տարածքները ուրբանիզացնելու ուղղությամբ: Մայրաքաղաքներ Հռոմ և Կոնստանդնուպոլիս, պրովինցիաների կենտրոններ Աթենքը, Անտիոքը, Ալեքսանդրիան և այլ, առևտրական և արհեստավորական քաղաքներ՝ Միլեթը, Պալմիրան, Օստիան, Գերասան, Եփեսոսը, ռազմական ճամբարներից գոյացած քաղաքներ, ինչպես Տուրինը, Տիմգադը, Ֆլորենցիան, Դուրա-Եվրոպոսը և այլ: Քաղաքաշինական նորմերը: Հռոմ քաղաքի նկարագիրը կայսերական շրջանում. շա-

ռավոյային հատակագծով քաղաք յոթ բլուրների վրա, որոնցից երեքը կարևորագույններն էին. Կապիտոլիումը, Կվիրինալը և Պալատինը: Հռոմի նշանավոր կառույցների ոչ լրիվ ցանկը. Ֆլավիոսների կայսերական պալատը Պալատինի բարձունքում, շուրջը՝ Տրայանոսի թերմերը, Վենետրայի և Ռոմայի տաճարը, Յուպիտերի տաճարը Կապիտոլիումի բարձունքում: Դրանց միջև՝ Կոլիզեյը, ֆորում Ռոմանումը և կայսերական ֆորումների համալիրը: Կարակալլայի և Դիոկղետիանոսի թերմերը, Ներոնի պալատը և այլ նշանավոր կառույցներ: Հռոմի կանաչապատումը՝ Մարսյան դաշտը Տիբրիս գետի մոտ, Կեսարի, Պոմպեյի և Մեկենասի այգիները: Օգոստոսի և Հադրիանոսի դամբարանը, Պանթեոնը և այլ: 4-րդ դարի Հռոմում. 36 հաղթականար, 22 ձիարձան, 80 ոսկեգոծ, 74 փղոսկրե, բազմաթիվ բրոնզե և մարմարիոն արձաններ, 11 ակվեդուկ:

3.2. Հռոմեական արվեստը Օկտավիանոս Օգոստոս կայսրի օրոք (մ.թ.ա. 27 – մ.թ. 14 թթ.)

ա. Ճարտարապետություն

«Հռոմեական խաղաղություն» կարգախոսը: Արվեստների, պատմության, գրականության ծաղկում: Վիտրովիոսի «*Տասը գիրք ճարտարապետության մասին*» աշխատությունը: Օգոստոսի վերականգնողական աշխատանքները Հռոմում: Նոր, «օգոստոսյան կլասիցիզմ», սառը, հանդիսավոր: Նոր տիպի *Օգոստոսի ֆորումը*, սիմետրիկ հորինվածքով հրապարակ, *Մարս Ուլպորի տաճարով*, էքսեդրաներով: *Քառակուսի տուն* պսևդոպերիպտերոսը Նիմում: *Մարցելլայի քաղաքը* Հռոմում, 17 թ. մ.թ.ա., երկյարուս: *Խաղաղության զոհասեղանը* 13-9 թթ. մ.թ.ա. Մարսյան դաշտում Գաղիայի նկատմամբ տարած հաղթանակի առթիվ:

բ. Քանդակագործություն

Հարթաքանդակի երեք տեսակ. պատմական, այլաբանական և դեկորատիվ: Պատմական և բուսական օրնամենտալ հարթաքանդակները *Խաղաղության զոհասեղանի* պատին: Պարթենոնի ծոփորից ազդված: Հունական հերոսական քանդակի ազդեցությունը բոլորաքանդակի վարպետների վրա: Մենելայ, Պասիթել, Ստեփանոս – նեոատտիկյան դպրո-

ցի ներկայացուցիչների աշխատանքը Հոռմում: *Գերմանիկի արշանը*: Մանկական և կանացի դիմաքանդակի նոր ժանր, *Լիվիայի դիմաքանդակը*: Օգոստոսի Պրիմա-Պորտայի արշանը, մ.թ. 1-ին դար, զրախի հարթաքանդակների խորհրդաբանությունը: Օգոստոսը որպես քուրմ, գորավար և Յուլիտեր: Օգոստոսի այլ դիմաքանդակներ: *Ագրիպպայի դիմաքանդակը* որպես իրապաշտական դիմաքանդակի օրինակ: *Լիվիայի դիմաքանդակը* Յունոնայի կերպարում:

գ. Գեղանկարչություն

Պոմպեյան որմնանկարչության 3-րդ՝ աշտանակային կամ եզիպտական ոճը: *Ներոնի «Ոսկե տան» նկարազարդումը*: Պոմպեյում *Լուկրեցիոս ֆրոնտոնի տան* նկարազարդումը:

3.3. Հռոմեական արվեստը Հուլիոս-Կլավդիոսների և Ֆլավիոսների ժամանակաշրջանում (14-96 թթ.)

Հուլիոս-Կլավդիոսներ, 14-68 թթ.: *Պորտա Մաջիորե*, ջրատարի մի հատված, որն այժմ ծառայում է որպես հաղթականմար:

Ֆլավիոսներ (Վեսպասիանոս, Տիտոս, Դոմիցիանոս, Ներվա, 69-96 թթ.): Հանրապետական շրջանին բնորոշ խիստ պարզությունն իր տեղն է զիջում շքեղ ձևերին ճարտարապետության մեջ, ֆանտաստիկ հորինվածքներին գեղանկարչության մեջ, ընդգծված իրապաշտությանը քանդակագործության մեջ:

ա. Ճարտարապետություն

Խաղաղության ավարտ: «Հաց և զվարճալիք» կարգախոսը: Կուպիտ, ծանրակշիռ ոճ: Ֆլավիոսների ամֆիթատրոն *Կոլիզեյ*, 75-82 թթ.: Գործառույթը, չափերը, կառուցվածքը, հորինվածքը, օգտագործված նյութերը, արտաքին հարդարանքը: *Տիտոսի հաղթականմարը*, 81 թ., դրա պարզ և հստակ եռամաս հորինվածքը, համաչափությունները, կառուցվածքը, հարթաքանդակային հարդարանքը: Ռաբիրիոս ճարտարապետի գործունեությունը. *Ներոնի Ոսկե տունը*, *Ֆլավիոսների պալատը* *Պալատին բլրի վրա*, *Վեսպասիանոսի և Ներվայի կայսերական ֆորումները*:

բ. Քանդակագործություն

Դիմաքանդակի երկու հիմնական ուղղություն. պաշտոնական՝ հռոմեացի պաշտոնյաների անաբող դիմաքանդակներ, և իրապաշտական՝ մոդելի ներքնաշխարհն ընդգծուն կերպով պատկերող, «վերիզմ»։ *Ներվայի, Կլավդիոսի, Տիրոսի արձանները*՝ վերը նշված առաջին և *Յեցիլի Յուկունդայի, Վեսպասիանոսի, Հռոմեացի կնոջ դիմաքանդակները*՝ երկրորդ ուղղության օրինակներ։

գ. Գեղանկարչություն

Պոմպեյան որմնանկարչության 4-րդ ոճ. ֆանտաստիկ բնապատկերներ, հեռանկարը խախտած ճարտարապետական կառույցներով հորինվածքներ։ Պոմպեյի *Վեյրպիոսների տան որմնանկարները*։ Նատյուրմորտի, իրերի պատկերման և դիմանկարի զարգացում։ *Տերենցիոս Նեոն կնոջ հետ* գույգ դիմանկարը։

3.4. Հռոմեական արվեստը Տրայանոսի ժամանակաշրջանում (98-117 թթ.)

Կայսրությունը հասավ իր մաքսիմալ չափերին։ Արվեստում և մշակույթում խրախուսվում է վերադարձ դեպի հանրապետական շրջանի խստաշունչ պարզությունը։ Հռոմի ծաղկումը։

ա. Ճարտարապետություն

Ճարտարապետությունը որպես կայսրության հզորության լավագույն արտահայտիչ։ *Տրայանոսի ֆորում*, ճարտարապետ՝ Ապոլոնոր Դամասկոսացի։ Հանդիսավոր սիմետրիկ հորինվածք, կենտրոնում՝ Տրայանոսի ձիարձանը, բազիլիկը, Տրայանոսի հուշասյունը, գրադարանները։ Գունային լուծումը, նյութի կիրառումը։ *Բենեվենյոյի և Անկոնի հաղթական արևները*։ Ինժեներական կառույցներ. *Սեզուվիայի, Ալկանտարի, Գարդի ջրանցույցները*։ Վերջինիս համաչափությունները և ոսկե հատման կիրառումը։

բ. Քանդակագործություն

Պատմողական հարթաքանդակի զարգացում. Տրայանոսի հուշասյան հորինվածքն ու սյուժեները, կատարման տեխնիկան։ Բոլորաքան-

դակում` հերոսականության իդեալի վերադարձ, դրա ձևական կողմի յուրացում. *Տրայանոսի արշանը*, նմանությունը Օգոստոսի Պրիմա-Պորտայի արձանի հետ: Դիմաքանդակներին առանձնահատուկ սառը, զգացմունքից զուրկ նկարագիրը: Կայսրերի դիմաքանդակներ: *Տրայանոսի երմահու դիմաքանդակը*: Կանանց դիմաքանդակներ: *Մարիի-դայի դիմաքանդակը*: Մարմարի մշակման ծայրաստիճանը: Հատիչի կիրառումը քանդակի մանրամասներում:

3.5. Հռոմեական արվեստը Հադրիանոսի ժամանակաշրջանում (117-138 թթ.)

Կայսրությունն այլևս չի ընդարձակվում: Արվեստը ստեղծում է կայսրության ծաղկման պատրանք:

ա. Ծարպարապետություն

Հադրիանոսի գերազանցապես պաշտպանողական արտաքին քաղաքականությունը: «Խաղաղության և կայունության ոսկե դար» կարգախոսը: Հայացք, ուղղված դեպի Հունաստանի դասական արվեստը: *Հադրիանոսի հեղինակած հաղթականարը Աթենքում*, վրան գրություններ` «Սա Տեսսի քաղաքն է: Սա Հադրիանոսի քաղաքն է»; դրա էկլեկտիկ ճարտարապետությունը, մաս *Վեներայի և Ռոմայի տաճարը Հռոմում*–պերիպտերոս, կառուցված Հադրիանոսի նախագծով: Աթենքում Ջևսի տաճարի կառուցման ավարտը: *Պանթեոն*, հեղինակ` Ապոլլոնոր Դամասկոսացի, 118-128 թթ., անտիկության հռչակավոր գմբեթավոր կառույց. հորինվածքը, չափերը, շինարարական հնարքները, հարդարանքը: *Տիվոլիի վիլլան 125-138 մ.թ.*, էկլեկտիկ: *Հադրիանոսի դամբարանը* և *Տիբրիսի կամուրջը* որպես համալիր Հռոմում:

բ. Քանդակագործություն

Աշխարհընկալման բեկում: Հունական դասականության ազդեցություն (Պրաքսիտելեսի), անհանգստություն, հոգեկան աշխարհի նուրբ ընկալում և արտահայտում: *Անրիևոյի դիմաքանդակներն ու արձանները* Դիոնիսոսի, Մերկուրիի կերպարում; *Հադրիանոսի դիմաքանդակները* տարբեր հասակներում, մաս որպես փիլիսոփա: *Երիտասարդի դիմաքանդակը*:

3.6. Հռոմեական արվեստը Անտոնինոսների ժամանակաշրջանում (138-192 թթ.)

Կայսրության ճգնաժամ, միստիցիզմ և քրիստոնեություն:

Հռոմեական կայսրության զարգացման վերջին փուլը, երբ դեռևս հաջողվում է զսպել պրովինցիաների կենտրոնախույս ձգտումները: Անտիկ արժեքների աստիճանական ժխտում: Տագնապալի նախագագացումներ գրականության և փիլիսոփայության մեջ: Միստիկ ուսմունքներ: Ստոիցիզմ: Վաղքրիստոնեություն: Նշանակալի շինությունների բացակայություն, բնակելի շինարարություն. *Օսրիայի ինսուլաները*: Մարկոս Ավրելիանոսը որպես նոր տիպի կայսր՝ կրթված փիլիսոփա-ստոիկ: *Կայսրի բրոնզե ձիարձանը* – միակ պահպանված օրիգինալ անտիկ ձիարձանը մեր օրերում: *Մարկոս Ավրելիանոսի հուշայունը*: Դիմաքանդակում ծանր իջեցրած կոպեր, ողորկ մաշկի և խռնված մազերի կոմտրաստ: *Սիրիացի կնոջ դիմաքանդակի* նուրբ մոդելավորումը: *Կոմմոդի դիմաքանդակը* Հերակլեսի կերպարում:

3.7. Հռոմեական պրովինցիաների արվեստը 2-3-րդ դդ.

ա. Քաղաքաշինություն և ճարտարապետություն

Երկրորդ դարի վերջին բնորոշ ծայրամասերի զարգացում, նոր քաղաքների առաջացում և հների զարգացում. Տիմգադ, Լեպտիս-Մագնա, Տրիպոլիտանիա, Հելիոպոլիս, Պալմիրա, Եփեսոս, Միլեթ, Դուրա-Եվրոպոս և այլ: Հսկայական չափերի ճարտարապետական համալիրներ օրդերի շքեղությամբ, ձևերի հարստությամբ, հետաքրքիր լուսաստվերային լուծումներով: Հելիոպոլիսի և Պալմիրայի համալիրներում հունական, հռոմեական և տեղական՝ սիրիական ճարտարապետական ավանդույթների սինթեզ: Հելիոպոլիսի (Բաալբեկի) համալիրը, 1-3 դդ. մ.թ.: Պալմիրայի սյունաշար փողոցները, Բելի տաճարը, բաղնիք, տետրապիլոնով հաղթականարը: Տիմգադի հատակագիծը, այսպես կոչված «Տրայանոսի» եռաթռիչք հաղթականարը, 2-րդ դար մ.թ.:

բ. Գեղանկարչություն

Բնակարանների հատակների խճանկարային ծածկույթը, պատերի որմնանկարային հարդարանքը: Դրանց բարդ ֆիգուրատիվ հորինվածքը, կենդանիների պատկերները: *Վեներայի հաղթանակը* խճանկարը Տիմգադում, *Որսի տեսարանով որմնանկարը* Դուրա-Եվրոպոսի Միքրայի տաճարում: *Ֆայումի դիմանկարները* որպես անտիկ հաստոցային նկարչության փայլուն օրինակներ և հոգեբանական դիմանկարներ: Համարձակ, ազատ գեղանկարչական ոճ: Ընդգծված մեծ աչքերով կերպարների ոգեղենությունը: *Հռոմեացու դիմանկարը*, *Ոսկե դափնեպսակով երիտասարդի դիմանկարը*:

3.8. Հռոմեական արվեստը Սևերյանոսների և «զինվորական կայսրերի» ժամանակաշրջանում (193-337 թթ.)

Ստրկատիրության ճգնաժամ, պրովինցիաների ուժեղացում, մետրոպոլիայի թուլացում, բանակի համալրում բարբարոսներով: Կայսրի իշխանության բացարձակ բնույթը: Ստրուկների և կոլոնների ապստամբություններ: Անապահովության զգացում և տազնապ արվեստում:

ա. Ճարտարապետություն

Ճարտարապետության մեջ կառույցների հսկայական մասշտաբներ և դեկորի առատություն: *Սեպտիմիոս Սևերյանոսի հաղթականարի* խիտ գորգաձև հարդարանքը: *Կարակալլայի թերմերը*: Կառուցվածքը, հորինվածքը, չափերը և գործառնության բաժանումները, հարդարանքը: *Մակսենցիոսի բազիլիկը* որպես հռոմեական ճարտարապետության վերջին մոնումենտալ կառույց, 305-315 թթ.: *Կոնստանդինի հաղթականարը* Կոլիզեյի և Պալատին բլրի միջև: Հարթաքանդակների անկենդան, աննշան նկարագիրը:

Դիոկղեիդիանոսի պալատական համալիրը Սպլիտում որպես ամրացված ռազմական ճամբար, 4 դարի վերջ:

բ. Քանդակագործություն

Հռոմեական իրապաշտական դիմաքանդակի վերջին վերելք. *Կարակալլայի դիմաքանդակը*, խարակտերային, ճշմարտացի: Զինվորա-

կան կայսրերի կռալիտ, բութ, դաժան կերպարների ճշմարտացի վերարտադրում: Անտիկ դիմաքանդակի կանոնների արմատական վերանայում: *Փիլիպոս Արավիացու, Տրեքոնիան Գաղիացու, Սալոնիկայի, Յուլիա Դոմնայի դիմաքանդակները*: Մարմարի մակերեսի մշակման մեծ վարպետություն:

VI. ՎԱՂ ՔՐԻՍՏՈՐԵԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍ (4-5 ԴԴ.)

ա. Պատմա-մշակութային ակնարկ

Վաղքրիստոնեական արվեստը որպես անտիկ և միջնադարյան արվեստները կապող օղակ: Առաջին դարում ստեղծված քրիստոնեության դերը անտիկ ստրկատիրական հասարակարգի ճգնաժամը կարգավորելու գործում, վերջինիս աստիճանական փոխակերպումը ֆեոդալականի: Առևտրի, քաղաքային մշակույթի անկում: Քրիստոնեության ձևավորումը հուդայականության, Սիբրայի պաշտամունքի, նեոպլատոնիզմի և ստոիցիզմի հիման վրա:

բ. Կերպարվեստ

Քանդակագործության մեջ որպես վերջին ճիգ ցցուն կերպով կայսրի մեծությունն արտահայտող հսկայական չափերի արձաններն և կիսանդրիները: Դիմաքանդակի աստիճանական սխեմատիզացումը, պարզեցումը, մոդելավորման կորուստը: *Գալերիասի դիմաքանդակը*: 2–3 դարերի հետապնդվող քրիստոնյաների արվեստի նմուշները կատակոմբերում՝ գաղտնի հավաքատեղերում և գերեզմանատներում: Կատակոմբերի որմնանկարները: Քրիստոնեական սյուժեների այլաբանական պատկերումը: Անտիկ դիցաբանության պերսոնաժների փոխակերպումը քրիստոնեականների. Պսիխեա – հոգի, Էրոտը – հրեշտակ, Բարի հովիվը – Քրիստոս, Օրֆեյոսը – Քրիստոս և այլ: Նկարչական ոճը պահպանում է անտիկության երանգը: Աստիճանաբար ծավալային պատկերների նահանջը հոգուտ հարթ, սխեմատիկ, ծեսային պատկերների՝ ընդգծված ոգեղեն նկարագրով: *Պրիսցիլլայի կարակոմբի որմնանկարները*:

գ. Ճարպարապետություն

391 թվականին քրիստոնեությունը որպես պետական կրոնի հռչակումը որպես նոր ժամանակաշրջանի սկիզբ: Միայն ամենակարևոր հեթանոսական տաճարները փրկվեցին ոչնչացումից. Պարթենոնը, Պանթեոնը և այլ: Մշակվեց պաշտամունքային կառույցի մի քանի հիմնական հորինվածքային տիպ:

Բազիլիկա

Ծագումնաբանական մի քանի վարկած. աշխարհիկ հռոմեական

բազիլիկայից, ատրիումային բնակարանից, գալիլեյան սինագոգից և այլ: Հեթանոսական պերիպտերոսի արտաքին ճարտարապետության կարևորությունը և վաղբրիստոնեական եկեղեցու ներքին տարածության կարևորությունը, որտեղ պատասպարվում էր քրիստոնեական համայնքը: Հեթանոսական տաճարի միջավայրային լուծման պահպանումը. սրբազան բակ, դրա երկայնական առանցքով տեղադրված աղբյուրը և տաճարը: Արևելք–արևմուտք կողմնորոշումը: Շինության արևմտյան հատվածում՝ լայնական ուղղությամբ տեղադրված առանձին սրահը՝ նարտեքսը, ապաշխարելու պատրաստվող հավատացյալների համար: Բազիլիկայի եռանավ կամ հնգանավ կառուցվածքը: Արևելյան վերջավորությունում խորան, ծածկված գմբեթարդով: Խորանում եպիսկոպոսի գահը որպես զուգահեռ դատավորի գահի հետ աշխարհիկ բազիլիկայում; խորանի առջև գոհասեղանը, ծածկված ամպիովանիով: Երբեմն խորանի ու երկայնական սրահի միջև կառուցվում է ևս մեկ լայնական սրահ՝ տրանսեպտ, որն անջատվում է աղոթասրահից հաղթականարով: Քրիստոնեական բազիլիկաների հարթ կամ բաց գերանակապ ծածկը: Հատակների հարդարանքը խճանկարով: Այս տիպի բազիլիկաների առավել տարածվածությունը կայսրության արևելյան երկրներում: Կամարային սյունաշարը, առաջին անգամ օգտագործված Դիոկղետիանոսի պալատում Սպլիտում, որպես բազիլիկաների մշտական մոտիվ: Առավել վաղ նմուշները Հռոմում. *Սանյուս Մարիա Մաջիորե*, եռանավ, 4-րդ դար, *Սան Պաոլո Ֆյորի լե Մուրա*, հնգանավ, 5-րդ դար; Բեթլեհեմում (Պաղեստին) *Սուրբ Ծնունդ բազիլիկա*, հնգանավ, ութանիստ խորանով: Հարավային Սիրիայի բազիլիկները միանավ կամ եռանավ, մավերի հավասար բարձրություններով: Հյուսիսային Սիրիայի եռանավ բազիլիկաները երեք խորաններով, միջինը կլոր, կողմնայինները ուղղանկյուն. *Տուրսանի*, 480 թ., *Կալք–Լուզեյի*, 6-րդ դար, բազիլիկները: Արևմտյան երկրների բազիլիկները՝ եռանավ կամ հնգանավ:

Կլոր տաճար

Կենտրոնագմբեթ եկեղեցու հորինվածք շրջանաձև հատակագծով, մեծ մասամբ ուշ անտիկության դամբարանների կամ հիշատակարանների հիման վրա: *Ս. Կոնստանդայի եկեղեցի* Հռոմում՝ 4-րդ դար: Եկեղեցու խճանկարները վաղբրիստոնեական խորհրդանշներով: *Հռոմի Սան–*

Սյրեֆանո Ռուրոնդո, 5-րդ դար, Գալերիասի դամբարանը Թեսալոնիկում, 300 թ.:

Խաչաձև հատակագծով եկեղեցի

Սան Լորենցո Միլանում, 370: Գալլա Պլացիդիայի դամբարանը Ռավեննայում, 5-րդ դար:

Բազմանկյուն թևավոր հատակագծով եկեղեցի.

Կալաթ-Սեման վանքը Սիրիայում, ութանիստ ծավալ՝ չորս կողմերից երկարող եռանավ բազիլիկներով:

330–ին կայսրության մայրաքաղաքը տեղափոխվեց Կոնստանդնուպոլիս:

337–ին Կայսրության առաջին բաժանումն էր Կոնստանդինի երեք որդիների միջև. Իտալիա, Աֆրիկա, Իլիրիա:

340–ին կրկին միավորվեց:

395 թ. կայսրության երկրորդ բաժանումը երկու մասի՝ արևելյան և արևմտյան:

410–ին վեստգոտերը, 455–ին վանդակները ավերեցին Հռոմ քաղաքը:

476–ին Հռոմի վերջին կայսր՝ պատանի Ռոմուլ Օգոստոսին գահընկեցրեց գերմանացի վարձկան Օդոակրը և նրա կայսերական նշաններն ուղարկեց Կոնստանդնուպոլիս Արևելյան կայսրին: Արևմտյան հատվածը տրոհվեց մի քանի երկրների, իսկ արևելյանը՝ Բյուզանդիան, իր գոյությունը շարունակեց ևս 1000 տարի:

VII. ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Դժվար է գերազնահատել Հին հունաստանի և Հին Հռոմի արվեստի դերը եվրոպական և ամբողջ աշխարհի արվեստի զարգացման գործում: Ակներև է անտիկ մշակույթի ազդեցությունը Վերածննդի մշակույթի վրա: Անտիկության արվեստում մշակված այնպիսի արժեքներ, ինչպիսին էր մոդուլային ճարտարապետությունը, ոսկե հատման համաչափության կիրառումը, օրդերը, թատրոնի կառուցվածքը, օրնամենտալ մոտիվները և արքետիպերը, քարի մշակման տեխնիկան, բետոնի գյուտը, ինժեներական մտածողությունը, քանդակագործության մեջ՝ կատարյալ մարդու գաղափարը, կալոկագատիան, հստակ, պարզ, վեհաշուք նկարագիրը մնացին գործուն մինչ օրս և շարունակում են ուսումնասիրվել արվեստագետների կողմից: Դասականության հարատևությունը Վերածննդի, 18–19–րդ դարերի դասականության, 20–րդ դարի նոր դասականության ուղղություններում՝ արվեստում ու ճարտարապետության մեջ վկայում են այն մասին, որ անտիկ արվեստի մեջ մշակված կանոններն ու գաղափարները մնայուն արժեք են ողջ մարդկության համար մինչ օրս:

Գրականություն

1. Գասարձյան Ս., Ճարտարապետական և շինարարական տերմինների ռուս-հայերեն և հայ-ռուսերեն բացատրական բառարան: Երևան, 2007;
2. Գյուլամիրյան Ե. Ա., Արվեստի պատմություն, ուսանողական ձեռնարկ: Երևան, 2004:
3. Երզնկյան Մ., Բաղդասարյան Ա., Կերպարվեստի բառագիրք, ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, 2002:
4. Խաչատրյան Լ., Մաթևոսյան Շ., Ընդհանուր արվեստի պատմություն: Առարկայի ուղեցույց. Երևան, 2007.
5. Հարությունյան Վ., Հին աշխարհի ճարտարապետություն, Երևան, 1978:
6. Հարությունյան Վ., Գեղեցիկի զարմանահրաշ քառուղիներում, Երևան, 1999:
7. Հակոբյան Հ., Հասարթյան Մ., Համաշխարհային և հայ արվեստի պատմություն: Ծրագիր-ուղեցույց, Երևան, 2005:
8. Ներսիսյան Լ., Երզնկյան Մ., Արտասահմանյան արվեստի պատմություն, Երևան, 2003 թ:
9. Ֆոր Էլի, Արվեստի պատմություն, հտ. 1, Հին աշխարհի արվեստ, Երևան, 2000:
10. Акимова, Людмила Ивановна, Искусство Древней Греции: Классика. СПб., 2007.
11. Алпатов М. В., Всеобщая история искусств. Т. 1, М. - Л., 1948.
<http://www.sno.pro1.ru/lib/ha/index.htm>
12. Античная культура, Словарь - справочник. Под редакцией Ярхо В. Н., М., 1995.
13. Андреев Ю. В., Минойский Крит и микенский мир во II тыс. до н.э., Вестник древней истории, 1. 1995. с. 100-120.
14. Бартошек А., Златообильные Микены. М., 1991.
15. Белов Г. Д., Алтарь Зевса в Пергаме. Л., 1958.
16. Блаватская Т. В., Ахейская Греция во втором тысячелетии до н. э., М., 1966.

17. Блаватский В. Д., Архитектура античного мира. М., 1939.
18. Блаватский В. Д., Архитектура Древнего Рима. М., 1938.
19. Блаватский В. Д., Греческая скульптура. М., Л., 1939.
20. Блаватский В. Д., История античной расписной керамики. М., 1953.
http://www.sno.pro1.ru/lib/blavatskiy_istoriya_antichnoy_raspisnoy_keramiki/index.htm
21. Бокиш Д., Дворцы Крита, Вестник древней истории. 1974, № 4.
22. Бритова Н. Н., Лосева Н. М., Сидорова Н. А., Римский скульптурный портрет. Очерки. М., 1975.
23. Брунов Н. И., Очерки по истории архитектуры. Т. 2. М., 1935.
24. Брунов Н. И., Памятники афинского Акрополя. Парфенон и Эрехтейон. М., 1973.
25. Букина А. Г., Коринфские вазы и их античные имитации : каталог коллекции , Государственный Эрмитаж. Санкт-Петербург, 2015.
26. Бунин А. В., История градостроительного искусства. Т. 1. М., 1953.
27. Вальдгауэр О. Ф., Этюды по истории античного портрета. М., Л., 1938.
http://www.sno.pro1.ru/lib/waldegauer_antichniy_portret/index.htm
28. Варбург, Аби 1866-1929. Великое переселение образов: Исследование по истории и психологии возрождения античности. СПб, 2008.
29. Винкельман И. И., История искусства древности. М., 1933.
30. Витрувий, Десять книг об архитектуре, М., 2014.
31. Виппер Б. Р., Введение в историческое изучение искусства. М., 2008.
32. Виппер Б. Р., Искусство Древней Греции. М., 1972.
http://www.sno.pro1.ru/lib/vipper_iskusstvo_drevney_grezii/index.htm
33. Всеобщая история архитектуры, М., изд. 2-е, т. 2. 1979.
34. Вошинина А. И., Античное искусство, Москва, 1962
35. Всеобщая история искусств. Т. 1. М., 1956.
36. Грейвс Роберт, Мифы древней Греции. М., 1992.
37. Давыдов Ю. Н., Искусство как социологический феномен. М., 1968.
38. Давыдова Л. И., Античное искусство. Учебное пособие. СПб, 2014.
39. Дмитриева Н. А., Акимова Л. И., Античное искусство. М., 1988.
40. Кобылина М. М., Аттическая скульптура VII - V в. до н. э. М., 1953.

41. Колпинский Ю. Д., Великое наследие античной Эллады. М., 1988.
http://www.sno.pro1.ru/lib/kolpinskiy_nasledie_ellady/index.htm
42. Колпинский Ю. Д., Искусство Эгейского мира и Древней Греции. М., 1970.
43. Колпинский Ю. Д., Скульптура Древней Эллады. М., 1963.
44. Колпинский Ю. Д., Бритова Н. Н., Искусство этрусков и Древнего Рима. М., 1982.
45. Кривченко В. И., Помпеи, Геркуланум, Стабии. М., 1981.
46. Кун Н. А., Легенды и мифы Древней Греции. М., 1975.
47. Лессинг Г. Э., Лаокоон или о границах живописи и поэзии. М., 1957.
48. Лихачева В. Д., Искусство Византии IV-XV вв., Л., 1981.
49. Лосев А. Ф., Античная мифология в ее историческом развитии. М., 1957.
50. Лосев А. Ф., Эллинистический- римская эстетика. М., 1979.
51. Любимов Л. Д., Искусство древнего мира. М., 1971.
52. Марк Аврелий Антонин. Наедине с собой. Размышления. М., 2016.
53. Машкин Н. А., История Древнего Рима. М., 1947.
54. Неверов О. Я., Античные камеи в собрании государственного Эрмитажа., Л., 1971.
55. Неверов О. Я., Античные перстни. Л., 1978.
56. Неверов О. Я., Каменя Гонзага. Л., 1977.
57. Неверов О. Я., Геммы античного мира.
<http://annales.info/roma/neverov/01.htm>
58. Немировский А.И., Этруски М., 1983.
59. Ницше Ф., Рождение трагедии из духа музыки, Москва, 2005.
60. Парланд А., Храмы из Греции, Лекции по архитектуре, читанные в императорской Академии художеств, СПб., 1890.
61. Передольская А. А., Краснофигурные аттические вазы. Л., 1967.
62. Петракова А., Искусство Древней Греции и Рима, М., 2009.
63. Полевой В. М., Искусство Греции. М., 1984.
64. Ривкин Б. И., Античное искусство. М., 1972.
65. Саверкина И. И., Древняя Пальмира (Альбом). Л., 1971.
66. Сиблер Майкл. Искусство Древней Греции. М., 2007.

67. Сиблер Майкл. Римское искусство. М., 2008.
68. Сидорова Н. А., Афины. М., 1968.
69. Сидорова Н. А., Искусство Эгейского мира. М., 1972.
http://www.sno.pro1.ru/lib/sidorova_iskusstvo_egeiskogo_mira/index.htm
70. Соколов Г. И., Акрополь в Афинах. М., 1968.
http://www.sno.pro1.ru/lib/sokolov_akropol_v_afinakh/index.htm
71. Соколов Г. И., Искусство Древнего Рима. М., 1996.
72. Соколов Г. И., Искусство Древней Эллады. М., 1996.
73. Соколов Г. И., Эгейское искусство. М., 1972.
74. Суриков И., Ленская В., Соломатина Е., Таруашвили Л., История и культура Древней Греции. Энциклопедический словарь. М., 2009.
75. Тахо - Годи А. А., Греческая мифология. М., 1989.
76. Таруашвили Л., Искусство Древней Греции. Словарь. М., 2004.
77. Тахо-Годи А. А., Классические и эллинистические представления о красоте в действительности и искусстве. Эстетика и искусство. М., 1966
78. Тренчени-Вальдапфель Имре. Мифология. М., 1959.
79. Чубова А. П., Иванова А. П., Античная живопись. М., 1966.
80. Чубова А. П., Искусство Европы 1 - 4 веков. М., 1970.
81. Чубова А. П., Скопас. М.-Л., 1959.
82. Чубова А. П., Фидий. М.-Л., 1962.
83. Чубова А. П., Касперавичус И. И., Саверкина И. И., Сидорова Н. А., Искусство Восточного Средиземноморья 1- 4 веков. М., 1985.
84. Эллинизм: восток и запад / Под редакцией Голубцовой Е. С., М., 1992.
85. Becatti Giovanni, The art of ancient Greece and Rome, NY, 1967.
86. Christensen Erwin, The history of Western art, NY, 1959.
87. Goenewegen Frankfort, Art of ancient world; painting, pottery, sculpture, architecture from Egypt, Mesopotamia, Crete, Greece, Rome, NY, 2008.

88. Prettejohn E., The Modernity of Ancient Sculpture: Greek Sculpture and Modern Art from Winckelmann to Picasso. – London; New York: I.B. Tauris, 2012.
89. Scott J., The Pleasures of Antiquity. British Collectors of Greece and Rome. – New Haven; London, 2003.
90. The Oxford Handbook for Roman Art and Architecture. Edited by Clemente Marconi. NY, 2015.
91. Արվեստի նմուշների առցանց պատկերադարանի կայք. փնտրել Art history resources անվամբ կամ հետևյալ հասցեով. <http://arthistoryresources.net/ARTHgreece.html>
92. Օքսֆորդի համալսարանի Դասական արվեստի ուսումնասիրության կենտրոնի կայք. գրականություն, պարբերականներ և Բիզնիսի պատկերադարան: Փնտրել Classical Art Research Center անվամբ կամ հետևյալ հասցեով. <http://www.beazley.ox.ac.uk/index.htm>
93. Հարվարդի համալսարանի Դասական ուսումնասիրությունների բաժանմունքի կայք. գրականություն, պարբերականներ, վիդեո, աուդիո և պատկերային նյութեր; Փնտրել Harvard University-Department of Classics անվամբ կամ հետևյալ հասցեով. <http://classics.fas.harvard.edu/>

Քովանդակություն

I. Ներածություն.....	3
II. Նախահունական կամ էգեյան արվեստ (3-րդ հազ. մ.թ.ա – 12 դ. մ.թ.ա.).....	4
1. Կիկլադյան քաղաքակրթություն. Կիկլադյան կղզիների արվեստը	5
2. Սինոսյան քաղաքակրթություն. Կրետեյան արվեստ	5
3. Հելլադեական քաղաքակրթություն. Աթենյան արվեստ (2500-1125 մ.թ.ա.).....	7
4. Արևմտաանատոլիական կամ փոքրասիական քաղաքակրթություն: Տրոյայի արվեստը.....	8
III. Հին Հունաստանի արվեստ	9
1. Հոմերոսյան ժամանակաշրջանի կամ մութ դարերի արվեստ (1100-750 մ.թ.ա.)	9
2. Արխայիկ շրջանի արվեստ (մ.թ.ա. 7-6 դդ.).....	10
3. Դասական շրջանի արվեստ (490-323 մ.թ.ա.).....	12
3.1. Պատմա–մշակութային ակնարկ	12
3.2. Վաղ դասական շրջանի արվեստ (490-440 մ.թ.ա.)	12
3.3. Բարձր դասական շրջանի արվեստ (450-410 թ. մ.թ.ա.)	14
3.4. Ուշ դասական շրջանի արվեստ (4-րդ դարի սկիզբ – 323 թ. մ.թ.ա.).....	16
IV. Հելլենիստական արվեստ (323-30 մ.թ.ա.)	19
1. Մալրոցամաքային Հունաստանի արվեստը հելլենիզմի ժամանակաշրջանում (338-146 թթ. մ.թ.ա.).....	21
2. Հելլենիստական Պերգամոն թագավորության արվեստը (283-129 թթ. մ.թ.ա.).....	21
3. Հելլենիստական Հռոդոս թագավորության արվեստը.....	22
4. Հելլենիստական պտղոմեոսյան Եգիպտոսի արվեստը.....	22
5. Հելլենիստական սելևկյանների թագավորության արվեստը	23
6. Հելլենիստական արվեստի նշանակությունը եվրոպական արվեստի համար	23

V. Հին Հռոմի արվեստ	24
1. Նախասիռոմեական կամ էտրուսկների արվեստ (8-4 դդ.մ.թ.ա.).....	24
2. Հանրապետական Հռոմի արվեստ 509-27 թթ. մ.թ.ա.	25
3. Կայսերական Հռոմի արվեստ (27 թ. մ.թ.ա. – 476 թ. մ.թ.)	28
3.1. Պատմա-մշակութային ակնարկ	28
3.2. Հռոմեական արվեստը Օկտավիանոս Օգոստոս կայսրի օրոք (մ.թ.ա. 27 – մ.թ. 14 թթ.)	29
3.3. Հռոմեական արվեստը Հուլիոս-Կլավդիոսների և Ֆլավիոսների ժամանակաշրջանում (14-96 թթ.).....	30
3.4. Հռոմեական արվեստը Տրայանոսի ժամանակաշրջանում (98-117 թթ.).....	31
3.5. Հռոմեական արվեստը Հադրիանոսի ժամանակաշրջանում (117-138 թթ.).....	32
3.6. Հռոմեական արվեստը Անտոնինոսների ժամանակաշրջանում (138-192 թթ.).....	33
3.7. Հռոմեական Պրովինցիաների արվեստը 2-3-րդ դդ.....	33
3.8. Հռոմեական արվեստը Սևերյանոսների և «զինվորական կայսրերի» ժամանակաշրջանում (193-337 թթ.)	34
VI. Վաղ քրիստոնեական արվեստ (4-5 դդ.).....	36
VII. Վերջաբան.....	39
Գրականություն	40

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԼԻԼԻԹ ՊԻՊՈՅԱՆ

**ՀԻՆ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԵՎ
ՀԻՆ ՀՌՈՄԻ ԱՐՎԵՍՏ**

ԴԱՍԸՆԹԱՅԻ ԾՐԱԳԻՐ

Համակարգչային ձևավորումը՝ Կ. Չալաբյանի
Հրատ. սրբագրումը՝ Վ. Դերձյանի

Չափսը՝ 60x84 $\frac{1}{16}$: Տպ. մամուլը՝ 3:
Տպաքանակը՝ 100 օրինակ:

ԵՊՀ հրատարակչություն
ք. Երևան, 0025, Ալ. Մանուկյան 1